

ASIAKKAAN ALKUTILANNE JA MUUTOSTA EDISTÄVÄT TEKIJÄT
SOSIAALISESSA KUNTOUTUKSESSA

Integroiva kirjallisuuskatsaus

Maria Ruotsalainen

ASIAKKAAN ALKUTILANNE JA
MUUTOSTA EDISTÄVÄT TEKIJÄT
SOSIAALISESSA
KUNTOUTUKSESSA

Pro gradu -tutkielma

Sosiaalityö

2024

Lapin yliopisto

Tiedekunta: Yhteiskuntatieteiden tiedekunta

Työn nimi: Asiakkaan alkutilanne ja muutosta edistävät tekijät sosiaalisessa kuntoutuksessa – Integroiva kirjallisuuskatsaus

Tekijä: Maria Ruotsalainen

Koulutusohjelma/oppiaine: Sosiaalityö

Työn laji: Pro gradu -tutkielma/Maisterintutkielma X Lisensiaatintutkimus _

Sivumäärä, liitteiden lukumäärä: 58 + 3

Vuosi: 2024

Tiivistelmä:

Tämän pro gradu -tutkielman tavoitteena on tutkia, millaisiin tilanteisiin sosiaalinen kuntoutus soveltuu työmenetelmäksi, sekä millaiset sosiaalisen kuntoutuksen osatekijät voivat edistää muutosta asiakkaan lähtötilanteeseen verrattuna. Tutkielma on integroiva kirjallisuuskatsaus, jonka aineistossa on mukana 18 viitettä. Aihetta taustoitetaan tarkastelemalla sosiaalisen kuntoutuksen teoreettista paikantumista. Näkökulmana on kokonaisvaltainen ihmiskäsitys ja siitä erityisesti sosiaalinen ulottuvuus osana ihmisen toimintakykyä. Siitä edetään tarkastelemaan kuntoutusta toimintakyvyn tukena ja edelleen sosiaalista kuntoutusta sosiaalityön ammattikäytäntönä. Sen jälkeen esitellään tämän tutkimuksen toteutukseen liittyvät menetelmävalinnat, kuten aineiston hakusanat ja aineiston sisäänotto- ja poissulkukriteerit. Aineisto on analysoitu sisällönanalyysillä.

Tulosluvussa käsitellään kirjallisuuskatsauksessa esiin nousseita teemoja. Ensin tarkastellaan asiakkaiden taustaa sosiaalisessa kuntoutuksessa ja sen jälkeen keinoja, joiden avulla asiakkaiden sosiaalista toimintakykyä voidaan vahvistaa. Monimutkaiset kasaantuneet elämänvaikeudet, kuten päihdeongelmat, työttömyys, koulutuksen keskeyttäminen, mielenterveys- ja somaattiset terveysongelmat sekä erilaiset talouden- ja arjenhallinnan ongelmat nousivat aineistossa vahvasti esiin. Näihin alkutilanteisiin voidaan tutkimuksen mukaan saada muutosta aikaan dialogisella vuorovaikutuksella, tiiviillä työskentelyotteella mutta asiakkaan vapaaehtoisuuteen perustuen, asiakaslähtöisyydellä ja monialaisella yhteistyöllä sekä riittävän pieniä välitavoitteita asettaen. Pienillä onnistumisilla on tärkeä merkitys, sillä onnistumisista voi havaita edistymisen. Myös yhteisöllisyydellä ja paikallisyhteisöllä on merkitystä sosiaalisen vahvistumisen ja sosiaalisen toimintakyvyn kannalta. Tutkielman tuloksia voidaan hyödyntää esimerkiksi sosiaalityön käytännössä sosiaalisen kuntoutuksen palveluiden suunnittelussa ja toteutuksessa.

Avainsanat: sosiaalinen kuntoutus, sosiaalinen toimintakyky, osallisuus, aikuissosiaalityö

Sisällys

1 JOHDANTO	4
2 SOSIAALISEN KUNTOUTUKSEN TEOREETTINEN PAIKANTAMINEN	8
2.1 Ihmisen sosiaalinen ulottuvuus osana toimintakykyä	8
2.2 Kuntoutus toimintakyvyn tukena	10
2.3 Sosiaalinen kuntoutus sosiaalityön ammattikäytäntönä	14
3 TUTKIMUKSEN TOTEUTTAMINEN	22
3.1 Tutkimustehtävä ja tutkimuskysymykset	22
3.2 Kirjallisuuskatsaus tutkimusmenetelmänä	22
3.3 Aineiston hankinta	25
3.4 Aineiston analyysi	28
3.5 Tutkimuksen eettisyys	32
4 TUTKIMUKSEN TULOKSET	34
4.1 Sosiaaliset ongelmat asiakkaiden taustalla	34
4.2 Terveydelliset ongelmat asiakkaiden taustalla	38
4.3 Asiakkaiden sosiaalisen toimintakyvyn vahvistamisen keinot	39
5 JOHTOPÄÄTÖKSET JA POHDINTA	46
LÄHTEET	54
LIITE 1	
LIITE 2	
LIITE 3	

1 JOHDANTO

Tässä maisterintutkielmassa haluan tutkia, miten sosiaalisen kuntoutuksen paikka määrittyy suomalaisessa aikuissosiaalityössä. Tavoitteena on tarkastella, millaisia tekijöitä sosiaalisen kuntoutuksen asiakaskunnan taustalta löytyy ja millaiset sosiaaliseen kuntoutukseen liittyvät tekijät edistävät muutosta asiakkaan tilanteessa. Aihe on tärkeä ja ajankohtainen useasta syystä. Sosiaalisen kuntoutuksen merkitys nousee esiin erityisesti aikuissosiaalityössä, jossa kohdataan monenlaisia haasteita, kuten päihdeongelmia, terveys- ja mielenterveysongelmia, pitkäaikaistyöttömyyttä, velkaantumista ja muita talousongelmia sekä rikollisuutta (ks. esim. Romakkaniemi & Lindh & Laitinen 2018, 108; Kuusikko-työryhmä 2022). Haasteiden takia nämä henkilöt ovat yleensä työelämän ja koulutuksen ulkopuolella. Sosiaaliset ja terveydelliset ongelmat saattavat kasaantua, ja niiden ratkaisemiseen tarvitaan moniammatillista työskentelyä sekä erilaisia työmenetelmiä, joista sosiaalinen kuntoutus on yksi.

Lisäksi sosiaalipolitiikassa ja erityisesti työllistämispolitiikassa on jo pitkään ollut vallassa aktivoiva suuntaus, jossa työkäisiä, työn ulkopuolella olevia ihmisiä pyritään ohjaamaan, kuntouttamaan ja tarpeen tullen velvoittamaan sekä sanktioimaan erilaisin keinoin, jotta työllistyminen onnistuisi (Ketola & Era & Moilanen 2018, 291-292; Karjalainen & Metteri & Strömberg-Jakka 2019, 21, 52-53). Sosiaalisella kuntoutuksella pyritään vastaamaan myös tähän vaateeseen vahvistamalla ihmisen toimintakykyä ja siten parantamalla työllistymisedellytyksiä.

Tuija Ketola, Taina Era ja Johanna Moilanen (2018, 291) tuovat esiin, että sosiaalipolitiikka ja työllistämispolitiikka ovat jännitteisessä suhteessa, sillä kansalaista vastuuttavan aktiivoinnin sijaan sosiaalipolitiikan lähtökohdat perustuvat sosiaalisia oikeuksia ja tarpeita painottavaan ajatteluun. Toisaalta uusi hallitusohjelma vaikuttaa painottavan laaja-alaisesti yrittäjyyttä, työntekoa sekä kansalaisen omaa vastuuta myös esimerkiksi monissa sosiaaliturvaetuuksiin liittyvissä uudistuksissa ja heikennyksissä (pääministeri Petteri Orpon hallituksen ohjelma 20.6.2023). Aktivointipolitiikan velvoittavia ja vastikkeellisia elementtejä on Ketolan ym. (2018, 292) mukaan omaksuttu sosiaalipolitiikkaan jo 1990-luvun lopulta alkaen. Heidän toteamuksensa "sosiaalipolitiikka on imaistu työ- ja talouspolitiikan sisälle" onkin helppo ymmärtää Orpon hallituksen ohjelmaa lukiessa.

Huomasin sosiaalisen kuntoutuksen olevan yksi merkittävä asiakkaille tarjottava palvelu, kun olin sosiaalityön opintoihin kuuluvalla käytäntöjaksolla Oulun kaupungin työikäisten palveluissa eli aikuissosiaalityössä syksyllä 2021. Keväällä 2022 kirjoitin kandidaatintutkielmani aiheesta "Ihmisen toiminnallisuuden ja sosiaalisen kuntoutuksen välinen yhteys hyvinvointia edistävässä aikuissosiaalityössä" (Ruotsalainen 2022). Koska sosiaalinen kuntoutus kiinnostaa minua erityisesti, halusin jatkaa aiheen tutkimista myös pro gradu -tutkielmassani.

Tällä kertaa näkökulmani on hieman erilainen, ja aion perehtyä tarkemmin, millaisissa tilanteissa ja (sosiaalisen) toimintakyvyn haasteissa sosiaalisen kuntoutuksen näkökulma ja toimenpiteet ovat paikallaan. Jari Lindhin ja Sanna Hautalan (2022, 238) artikkelin mukaan vielä ei ole jäsentynyt kuvaa esimerkiksi siitä, mitkä ovat sosiaalisen kuntoutuksen keskeiset kohderyhmät. Tähän kysymykseen haluan etsiä vastausta tutkielmassani. Kirjallisuuskatsauksen tarkoituksena on kartoittaa, mitkä ovat tyypillisiä sosiaalisen kuntoutuksen kohderyhmiä aiheesta tehdyissä tutkimuksissa ja millainen taustaproblematiikka tilanteissa on läsnä, sekä millaisin keinoin muutosta saadaan aikaan lähtötilanteeseen verrattuna.

Keskityn Suomessa aikuisten parissa tehtävään sosiaalityöhön. Tutkimustehtävän rajaaminen aikuisten parissa tapahtuvaan sosiaaliseen kuntoutukseen tuntuu luontealta, sillä esimerkiksi Marjo Romakkaniemen, Jari Lindhin ja Merja Laitisen (2018, 108) mukaan sosiaalisen kuntoutuksen ja muutoinkin kuntoutuksellisen työotteen tarve tulee selkeimmin esiin aikuissosiaalityössä. Aikuissosiaalityössä kohdataan lukuisia terveydellisiä ja sosiaalisia ongelmia, jotka usein ovat kietoutuneita yhteen: on pitkäaikaistyöttömyyttä, päihde- ja mielenterveysongelmia, asunnottomuutta sekä rikoksia. On siis tavallista, että vaikeimmassa asemassa olevilla ihmisillä on useita edellä mainittuja ongelmia päällekkäin, ja niihin tarvitaan paljon apua. (Romakkaniemi ym. 2018, 108.) Lindh ja Hautala (2022, 233) nostavat esiin sosiaalisen kuntoutuksen kasvavan yhteiskunnallisen tarpeen ja Romakkaniemen ym. lailla liittävät sen monimutkaistuneisiin työ- ja toimintakykyongelmiin, pitkäaikaistyöttömyyteen, päihde- ja mielenterveysongelmien, huono-osaisuuden ja syrjäytymisriskien lisääntymiseen.

Tutkielmani teoreettisena viitekehyksenä jäsentelen sanaparia "sosiaalinen kuntoutus" erikseen, minkä tarkoituksena on selkeyttää käsitteen merkitystä. Mitä tarkoittaa "sosiaalinen" kuntoutuksen yhteydessä, ja mitä tarkoittaa "kuntoutus" suhteessa sosiaaliseen? Tähän keskityn toisessa luvussa. Hyödynnän Pauli Niemelän (2009, 209-236; 2014) systemaattiseen ihmiskäsitykseen liittyviä näkemyksiä sekä Lauri Rauhalan (2005) ihmiskäsitystä määritellesäni ihmisen sosiaalista ulottuvuutta. Kuntoutuksen käsitettä tutkin muun muassa Aila Järvikosken ja Kristiina Härkäpään (2011) esittämien jäsentelyjen kautta. Myös vuonna 2015 voimaan tullut uudistettu sosiaalihuoltolaki (1301/2014) ja erityisesti sen 17 §, jossa sosiaalinen kuntoutus määriteltiin ensimmäistä kertaa lainsäädännössä, on nähdäkseni hyvä lähtökohta tämän tyyppiselle käsitteelliselle tarkastelulle. Kolmannessa luvussa esittelen tutkimuksen menetelmävalinnat ja neljännessä luvussa tarkastelen kirjallisuuskatsauksen tuloksia. Tutkielman loppuun olen kirjoittanut tekemäni johtopäätökset sekä pohdin tulosten merkitystä.

Sosiaalinen kuntoutus on yksi kuntoutusjärjestelmän asiantuntijuusalueista ja sen tavoitteena on ollut tukea ja ylläpitää ihmisen sosiaalista toimintakykyä. Toisin sanoen tavoitteena on parantaa kuntoutujan mahdollisuuksia selviytyä perheeseen, koulutukseen, työhön ja muuhun yhteiskunnalliseen osallisuuteen liittyvistä arkipäivän toimista ja vuorovaikutussuhteista. (Järvikoski & Härkäpää 2011, 22; Väisänen 2018, 22-23). Riitta-Liisa Kokko ja Minna Veistilä (2016, 220-221) tuovat esiin sosiaalisen kuntoutuksen tärkeän merkityksen syrjäytymisen ehkäisemisessä, eli tavoitteena voidaan pitää myös ehkäisevää ja varhaista tukea ja sen myötä ihmisten osallisuuden vahvistamista omassa asiassaan ja yhteiskunnassa.

Sosiaalityö ja sosiaalinen kuntoutus ovat monialaista ja moniammatillista toimintaa, ja sosiaalisen kuntoutuksen merkitys on vahvistunut erityisesti sosiaalityössä (Kokko & Veistilä 2016, 220-221.) Mahdollisesti juuri monialaisuudesta ja moniammatillisuudesta johtuen sosiaalisen kuntoutuksen teoreettinen paikantaminen ja jäsentäminen ei ole yksiselitteistä. Esimerkiksi Romakkaniemi ym. (2018, 107) toteavat, että sosiaalinen kuntoutus sijoittuu kuntoutuksen ja sosiaalityön välimaastoon. Sosiaalisen kuntoutuksen sijoittumista sosiaalityön ammattikäytäntöjen käsitteistössä ei siis välttämättä ole helppo hahmottaa. Tämän tutkielman yhtenä tavoitteena onkin terävöittää sosiaalisen kuntoutuksen

paikkaa niin teoreettisesti kuin ammatillisissa käytännöissä. Pohdin myös, miten käytännön sosiaalisen kuntoutuksen palvelut peilautuvat sosiaalihuoltolain (1301/2014) määritelmiin.

Eeva Liukkoa (2009, 71) mukaillen sosiaalinen kuntoutus voitaisiin sijoittaa kuntouttavan sosiaalityön työorientaation alle. Muita työorientaatioita ovat Liukon mukaan esimerkiksi huolenpidollinen orientaatio, ennaltaehkäisevä orientaatio, varhaisen puuttumisen orientaatio sekä aktivoiva työorientaatio. Toisaalta sosiaaliseen kuntoutukseen sisältyy elementtejä myös muista orientaatioista, kuten aktivoivasta (ks. Liukko 2006, 14) ja ehkäisevän sekä varhaisen tuen työorientaatiosta (Kokko & Veistilä 2016, 220-221).

Tämän perusteella sosiaalista kuntoutusta voisi pitää eräänlaisena työmenetelmänä, jota voidaan hyödyntää monessa eri työorientaatiossa. Lisäksi sosiaalinen kuntoutus itsessään sisältää erilaisia työmenetelmiä (Kuntoutussäätiö 2016; Puromäki & Kuusio & Tuusa & Karjalainen 2017, 26). Liukon (2009, 72) tekstistä on pääteltävissä, että sosiaalityön monimutkainen luonne aiheuttaa esimerkiksi työorientaatioiden sisäkkäisyyttä ja moniulotteisuutta sekä yhteen nivoutumista. Myös Romakkaniemi ym. (2018, 107) mainitsevat, että sosiaalityössä menetelmien käyttö on ollut vapaamuotoisempaa ja epäyhtenäisempää kuin kuntoutuksessa. Selkeyden vuoksi puhun tässä tutkielmassa sosiaalisesta kuntoutuksesta sosiaalityön *työmenetelmänä*, ja siihen kuuluvista toimintatavoista käytän käsitettä *työmuoto* tai *toimintamuoto*. Tutkielmani keskeisiä käsitteitä ovat sosiaalinen kuntoutus, sosiaalinen toimintakyky, osallisuus sekä aikuissosiaalityö.

2 SOSIAALISEN KUNTOUTUKSEN TEOREETTINEN PAIKANTAMINEN

2.1 Ihmisen sosiaalinen ulottuvuus osana toimintakykyä

Lauri Rauhala (2005, 32-47) tarkastelee ihmisen kokonaisvaltaisuutta, jolloin ihmisen olemassaoloon kuuluu seuraavat perusmuodot: tajunnallisuus (psykkis-henkinen olemassaolo), kehollisuus (olemassaolo orgaanisena tapahtumisena) ja situationaalisuus (olemassaolo suhteina todellisuuteen). Situationaaliseen eli elämäntilanteeseen liittyvään olemassaoloon sisältyy myös elementtejä, joita kuvailisin sosiaalisiksi ulottuvuuksiksi, kuten vanhemmat, aviopuoliso, ystävät, harrastukset, yhteiskunta ja kulttuuripiiri (ks. Rauhala 2005, 42). Rauhala itse ei kirjassaan käytä sosiaalisuuden käsitettä vaan nimenomaan situationaalisuutta, ja kuvaa sosiaalityön olevan ”vaikuttamista ihmiseen lähinnä tilanteen kautta” eli elämäntilanteeseen kohdistuvaa toimintaa (mt., 137). Rauhala kuitenkin toteaa, että sosiaalityön ammattilaisten peruskatsomuksena on holistinen ihmiskäsitys. Sosiaalityötä organisoitaessa ja tehtäessä on oivallettu, etteivät sosiaalityön muutospyrkimykset ja muutoksen onnistuminen rajoitu vain tilanteeseen, vaan ne vaikuttavat myös ihmisen tajunnallisuuteen ja kehollisuuteen. Esimerkiksi taloudellinen tuki merkitsee puutteenalaiselle ihmiselle huolten vähenemistä, mikä parantaa suotuisaa kokemusta, ja kehoon kohdistuvien paineiden lieventäminen puolestaan johtaa parempaan terveyteen (Mt., 139-140.)

Myös Pauli Niemelä (2014) rakentaa ihmisestä kuvaa holistisena, kokonaisvaltaisena järjestelmänä ja osaltaan liittyy analyysinsä ihmisen toiminnallisuudesta sosiaalityön teoriaperustaan (ks. myös Niemelä 2009). Sekä Rauhalan että Niemelän lähestymistavat ovat teoriaa rakentavia, systemaattisia ja analyttisiä. Molemmat painottavat kokonaisvaltaisuuden näkökulmaa ihmistä tarkasteltaessa, vaikka heidän teoriakehikkonsa eroavatkin hieman toisistaan.

Tutkielmani aiheen kannalta merkittävää on erityisesti käsitys ihmisestä situationaalisena ja psykososiaalisena olentona, ja hyödynnän tässä tarkastelussa sekä Rauhalan että Niemelän näkemyksiä. Käsitteellä ”psykososiaalinen” Niemelä viittaa tajunnallisuuden ja sosiaalisuuden läheiseen kytkeytymiseen sekä osittain myös tajunnallisuuden ja

toiminnallisuuden läheiseen yhteyteen. Psykkiset ongelmat ja häiriöt heijastuvat sanallisessa vuorovaikutuksessa muun muassa estyneenä kommunikaationa tai päinvastoin räikeinä ja solvaavina ilmauksina sekä vastaavasti toiminnassa esimerkiksi poikkeavana käyttäytymisenä, kuten väkivaltana. (Niemelä 2014, 37.) Rauhala (2005, 139) esittää, että psyykkisten häiriöiden korjaamisessa ja ennaltaehkäisyssä pyritään poistamaan riskiryhmien elämäntilanteista niitä asioita, jotka kokemuksen tasolla aiheuttaisivat esimerkiksi stressiä, pelkoa, huolia, epätoivoa, turvattomuutta ja ahdistusta. Sosiaalityöntekijän on tultava avuksi niissä tilanteissa, kun autettava ei oman tilansa vuoksi kykene tilanteensa suunnitteluun eikä jokapäiväisiin ja välttämättömiin ratkaisuihin (mt., 139).

Rikollisuuden suhteen Niemelä (2014, 37) pohtii keskeistä kysymystä "täydestä ymmärryksestä". Mikäli teko on tehty täydessä ymmärryksessä, tuomio on raskaampi kuin jos teko olisi tehty täyttä ymmärrystä vailla. Niemelä jatkaa kuitenkin ajatusta kysymällä, eikö poikkeava käyttäytyminen ole nimenomaan oire siitä, että tajunnassa ei kaikki ole "terveellä" pohjalla. Tämän perusteella poikkeavaa käyttäytymistä olisi hoidettava psyko- ja logoterapeuttisin menetelmin, ja lääkinnällisin menetelmin silloin, kun kyse on tajunnan orgaanisen perustan häiriöistä. (Mt., 37.) Rauhala puolestaan tuo esiin sosiaalityön keinoja, joilla rikollisuutta voidaan jossain määrin ehkäistä, kuten: taloudellisesti puutteellisten tilanteiden kehittäminen; ristiriitaisten, turvattomien ja itsetuntoa loukkaavien tilanteiden muuntaminen turvallisemmiksi ja ihmisarvon mukaisiksi; ja erityisesti nuorison kohdalla rakentavien toimintamahdollisuuksien järjestäminen, kehittävien harrastusten organisoiminen sekä ammattikoulutus. Rangaistuksensa suorittaneiden ja laitoksista palaavien kohdalla sosiaalityön tärkeänä tehtävänä on edesauttaa ihmisen onnistunutta sijoittumista yhteiskuntaan valmistamalla tarvittavat ulkoiset puitteet. (Rauhala 2005, 139.)

Niemelän mukaan toiminnallisuus, sosiaaliset suhteet ja sosiaalinen tilanne vaikuttavat elämyksiin tajunnassa, sekä päinvastoin. Jos esimerkiksi työssä ja toimeentulossa ilmenee vaikeuksia, aiheuttavat ne psyykkistä ja henkistä huolestuneisuutta sekä turvattomuuden ja pelon tunteita. Tällaiset vaikeudet aiheuttavat myös ahdistusta, ja lisäksi erilaiset elämäntilanteet jännittävät monia ihmisiä. (Niemelä 2014, 37; ks. myös Rauhala 2005, 138-140.) Ahdistuksesta ja peloista puhuminen on usein vaikeaa. Vastaavasti silloin, kun niistä pystytään puhumaan eli ilmaisemaan kielellisesti, vaikutukset ovat yleensä myönteisiä myös

psykykkisessä kokemusmaailmassa - tähän myös terapiat perustuvat. Niemelä käyttää nimitystä vaikeiden ilmiöiden "haltuun saamisesta" puhumisen avulla. (Niemelä 2014, 37.)

Ihmistä voi tarkastella myös sosiaalis-fyysisenä olentona. Niemelä toteaa, että vuorovaikutus, toiminta, elämäntilanne ja kehollisuus ovat samoin läheisessä yhteydessä keskenään. Fyysinen rasitus lisääntyy esimerkiksi raskaan työn takia. Liian lyhyt yöuni, liian vähäinen liikunta sekä niukka ja yksipuolinen ravinto rasittavat fyysistä oloa ja ovat uhkia terveydelle. Heikko terveys vastaavasti estää tekemästä työtä, ja ruumiilliset vammat hankaloittavat liikkumista edellyttäviä arjen toimintoja. Ihmisen vanhetessa ja elintoimintojen heiketessä itsenäinen suoriutumiskyky heikkenee, harrastukset vähenevät ja edessä on riippuvuus muiden avusta. (Niemelä 2014, 37.) Esimerkiksi työelämässä (tai vastaavasti sen ulkopuolella) olemisen tai heikentynyt toimintakyky liittyvät näin ollen läheisesti ihmisen sosiaaliseen ulottuvuuteen. Rauhalan (2005, 60) mukaan ihminen voi itse muuntaa situaatiotaan eli elämäntilannettaan uusilla valinnoilla, kuten rappeuttavien elämäntapojen hylkäämisellä, hyvien harrastusten valitsemisella, järjestämällä itselleen riittävästi lepoa, välttämällä vaarallisia nautintoaineita sekä etsimällä hyvää seuraa ja ystäviä. Myös yhteiskunta voi helpottaa epäsuotuisaa tilannetta omilla toimenpiteillään: järjestämällä muun muassa työtä, asuntoja, lepo- ja virkistysmahdollisuuksia sekä terveystalveluja.

2.2 Kuntoutus toimintakyvyn tukena

Aila Järvikosken ja Kristiina Härkäpään (2011, 23) mukaan monialaisuus ja moniammatillisuus ovat tyypillisiä kuntoutuksessa. Kuntoutus on perinteisesti luokiteltu sisällön ja toimintatapojensa mukaisesti neljään osa-alueeseen: lääkinnälliseen, ammatilliseen, kasvatukselliseen ja sosiaaliseen kuntoutukseen. Osa-alueet ovat osittain päällekkäisiä, mutta luokitusten on tarkoitus luoda pohjaa organisaatioiden tai ammattiryhmien työnjaolle. Lääkinnällisellä kuntoutuksella viitataan yleensä kuntoutuksessa käytettäviin lääketieteellisiin tutkimuksiin sekä niiden perusteella käynnistettäviin yksilön fyysistä ja psyykkistä toimintakykyä parantaviin toimenpiteisiin. Ammatillisella kuntoutuksella viitataan toimenpiteisiin, joilla tuetaan kuntoutujan mahdollisuuksia saada tai säilyttää hänelle soveltuva työ. Tyypillisiä toimenpiteitä ovat muun muassa ammatillinen koulutus, koulutuskokeilut, työkokeilu ja työhönvalmennus.

(Järvikoski & Härkäpää 2011, 20-21.)

Kasvatuksellisella kuntoutuksella tarkoitetaan yleensä vammaisen tai erityistä tukea tarvitsevan lapsen tai aikuisen kasvatusta ja koulutusta sekä niiden edellyttämiä erityisjärjestelyjä. Kasvatuksellisen kuntoutuksen keinovalikoimaan kuuluu kasvatukseen, opetukseen, oppilashuoltoon ja kuntoutukseen liittyvät toimet ja niillä pyritään tukemaan ihmisen (yleensä lapsen tai nuoren) kehitystä. (Järvikoski & Härkäpää 2011, 21-22.) Järvikoski (2013, 48) toteaa, että kuntoutus on aina luonteeltaan oppimis- ja kehitysprosessi. Tämä tarkoittaa Järvikosken mukaan sitä, että kasvatukselliset elementit ovat aina mukana, kun ihminen pyrkii sopeutumaan uuteen elämäntilanteeseensa ja oppimaan siinä tarvittavat tiedot, taidot ja valmiudet. Kasvatuksellinen kuntoutus voi siis yhtä hyvin koskea myös aikuisen ihmisen oppimista ja koulutusta. Kasvatukselliseen kuntoutukseen liittyvä kirjallisuus sisältää esimerkkejä muun muassa syöpää sairastaneiden, kehitysvammaisten, aistivammaisten ja aivovaurion saaneiden henkilöiden, ylivilkkaiden lasten, sopeutumattomien nuorten sekä rikoksentekijäin ja vankien kuntoutuksesta. (Mt., 48.)

Sosiaalisella kuntoutuksella puolestaan viitataan prosessiin, jonka avulla pyritään parantamaan sosiaalista toimintakykyä. Toisin sanoen tavoitteena on kyky selviytyä erilaisista sosiaalisista tilanteista ja monipuolinen osallisuus yhteiskuntaan. (Järvikoski & Härkäpää 2011, 22.) Myös Lindh ja Hautala (2022, 237) mainitsevat arkielämän sosiaalisten suhteiden, ympäristön ja yhteiskunnallisten tekijöiden olevan tärkeässä osassa sosiaalisessa kuntoutuksessa.

Lisäksi sosiaalinen kuntoutus voi tarkoittaa konkreettisia toimenpiteitä, joita hyödyntämällä pyritään huolehtimaan siitä, että taloudelliset ja sosiaaliset tekijät tukevat halutun kuntoutustuloksen saavuttamista, sen sijaan että estäisivät sitä. Sosiaalista kuntoutusta on sellainen toiminta, jonka tarkoituksena on parantaa kuntoutujan mahdollisuuksia selviytyä arkipäivän toimista, vuorovaikutussuhteista ja oman toimintaympäristön edellyttämistä rooleista. Käytännön esimerkkejä tästä ovat asumisen ja liikkumisen helpottaminen, osallistumisen mahdollisuuksien ja sosiaalisten verkostojen tukeminen sekä taloudellisesta turvallisuudesta huolehtiminen. (Järvikoski & Härkäpää 2011, 22.) Tyypillisesti sosiaalista kuntoutusta toteutetaan osallistavien, ryhmämuotoisten ja toiminnallisten työmuotojen kautta (Lindh & Hautala 2022, 232).

Ilpo Vilkkumaan (2004, 28) mukaan sosiaalinen kuntoutus voidaan sijoittaa kuntoutuksen kokonaiskenttään joko edellä mainitulla tavalla, eli yhtenä kuntoutuksen lajina, tai sitten sosiaalista kuntoutusta voidaan pitää kuntoutusta yleisesti luonnehtivana kattokäsitteenä. Tällöin muut kuntoutuksen lajit ovat osatekijöitä. Ensimmäinen määrittelytapa on Vilkkumaan mukaan käytännönläheisempi, ja Järvikosken ja Härkäpään (2011, 20) tavoin Vilkkumaa toteaa kuntoutuksen työnjaon, kuntoutustoimenpiteiden ja lainsäädännön ryhmittelyn esimerkiksi eri viranomaisten vastuualueiksi mahdollistuvan tällaisen jaottelun avulla. (Vilkkumaa 2004, 28.)

Lisäksi Vilkkumaa on jäsennellyt kolme eri sosiaalisen tasoa suhteessa kuntoutukseen. Vilkkumaan mukaan kuntoutuksen sosiaalisen tasot ovat seuraavat:

1. Sosiaalinen toisia ihmisiä koskevana havaintoina, mielikuvina ja vaikutuksina (sosiaalisen perimän taso)
2. Sosiaalinen toisten ihmisten konkreettisena läsnäolona (sosiaalisen läsnäolon taso)
3. Sosiaalinen yhdessä tekemisenä (sosiaalisen toiminnan taso). (Mt., 28.)

Kuntoutuksessa ja sosiaalityössä on vahvoja yhtäläisyyksiä - molemmissa on kyse muutostyöstä, jossa pyritään vaikuttamaan yksilön ja yhteiskunnan väliseen suhteeseen. Sosiaalisen kuntoutuksen käsitteellinen ja toiminnallinen vahvistaminen edellyttäisi tiiviimpää yhteistyötä kuntoutuksen ja sosiaalityön tutkimuksen välille sekä käsitteellisten ja toiminnallisten yhdistelmien kehittämistä ja kokeiluja erilaisissa ympäristöissä. Kuntoutuksen ja sosiaalityön erilaiset organisatoriset ja toiminnalliset lähtökohdat aiheuttavat kuitenkin haasteita tämän tyyppiseen kehitystyöhön. Kuntoutus on menetelmällisesti standardoitua ja tuotteistettua, ja vahvana perinteenä on ollut esimerkiksi ryhmämuotoinen laituskuntoutus. Sosiaalityö puolestaan on menetelmällisesti vapaamuotoisempaa ja epäyhtenäisempää, ja vahvana perinteenä on ollut yksilölähtöinen tapaustyöskentely. (Romakkaniemi ym. 2018, 107.)

Sosiaalityö ja kuntoutus ovat itsenäisiä tieteenaloja, oppiaineita ja ammattialoja, ja lisäksi ne toimivat hyvinvointiyhteiskunnan laajan palvelujärjestelmän osana. Sosiaalityö on kuntoutuksen tärkeä yhteistyökumppani ja kuntoutus on merkittävä tehtäväalue sosiaalityössä. (Kokko & Veistilä 2016, 220.) Sosiaalinen kuntoutus sijoittuu sosiaalityön ja

kuntoutuksen välimaastoon, ja tämän haasteellisen teoreettisen paikantumisen vuoksi Romakkaniemi ym. (2018, 107) esittävät, että sosiaalisen kuntoutuksen paikkaa tulisi selkeyttää ja sosiaalisen kuntoutuksen käsitteitä ja teoriaa tulisi kehittää. Vuosina 2018-2020 toteutettu "Sosiaalisen kuntoutuksen aseman ja toimintojen vakiinnuttaminen palvelujärjestelmässä" eli SOKU2-hanke on esimerkki tällaisesta kehittämistyöstä (Räty & Pietiläinen 2020).

Kuntoutuksessa olennaisessa asemassa ovat näyttöön perustuvat hyvät käytännöt, kun taas sosiaalityössä tällaiset käytännöt etsivät vielä paikkaansa. Lisäksi kuntoutusta hallitsee edelleen vahva lääketieteellinen painotus, vaikka sosiaalisten tekijöiden, kuten asiakaskriteereiden, merkitys on voimistumassa. Toisaalta sosiaalityötä ja kuntoutusta yhdistävänä tekijänä voidaan mainita yhteisöllinen ulottuvuus tai yhteisöperustainen kuntoutus. (Romakkaniemi ym. 2018, 107-108.) Kokko ja Veistilä (2018, 220) puolestaan toteavat sosiaalityön ja kuntoutuksen jakavan yhteisiä arvoja, tavoitteita ja asiakastyön käytäntöjä, mutta eroavan ammatillisten sitoumusten osalta.

Näyttöön perustuvien käytäntöjen osalta Keijo Piirainen ja Ritva Linnakangas (2021, 212) kertovat yhtenä esimerkkinä kuntoutumista tukevien palvelujen yhtäaikaisen käytön ja niiden yhteen nivomisen. Integroiduilla palveluilla on ollut suotuisampia vaikutuksia kuin vaihtoehtoisilla palveluilla. Kuntoutumista tukevassa palvelukokonaisuudessa voi olla esimerkiksi työllisyys-, päihde- ja mielenterveyspalveluita. Sosiaalisen kuntoutuksen kannalta vaikutusnäyttöä on kuitenkin hankala todeta. Lyhyen tähtäimen vaikutukset eivät ole taipuneet makrotasolla tehtäviin tarkasteluihin, ja on haastavaa osoittaa, että asiakkaan käyttäytymisessä tai elämäntilanteessa tapahtunut muutos olisi nimenomaan saadun palvelun tai tukimuodon ansiota. (Mt., 212.)

Sosiaalinen kuntoutus on siis yksi kuntoutusjärjestelmän asiantuntijuusalueista. Lääkinnällinen, sosiaalinen, ammatillinen ja kasvatuksellinen kuntoutus ovat eri aikoina saaneet hieman erilaisia määrittelyjä, mutta niiden peruselementit ovat pääosin pysyneet ennallaan. Vaikka sosiaalityö on ollut menetelmällisesti suhteellisen vapaamuotoista ja epäyhtenäistä (Romakkaniemi ym. 2018, 107), niin Raija Väisäsen (2018, 22) mukaan myös kuntoutuksen eri osa-alueiden rajat ovat olleet häilyviä, mikä tarkoittaa sitä, että esimerkiksi tavoitteiden ja toimintamuotojen kohdalla löytyy yhtenevyyksiä. Eri kuntoutusmuotojen

välinen yhteistyö on lisäksi tullut esiin pitkällä aikavälillä. Keskeinen sosiaalisen kuntoutuksen toteuttaja on ollut sosiaalitoimi, ja tärkeitä yhteistyötahoja ovat olleet esimerkiksi terveydenhuolto, koulutoimi ja työvoimahallinto. (Väisänen 2018, 22.)

Peppi Saikku (2016, 27) kirjoittaa artikkelikatsauksessaan, että erityisesti nuorten ja pidempään työttömänä olleiden kohdalla on nähtävissä tarvetta yhdistää sosiaalisen ja ammatillisen kuntoutuksen elementtejä. Saikun mukaan sosiaalinen kuntoutus voisi toimia yhtenä vaiheena ammatillisten kuntoutustarpeiden tunnistamisessa, ja sosiaalialan ammattilaisilta tämä edellyttää ammatillisen kuntoutuksen palvelujen tuntemusta sekä monialaista yhteistyötä. Keijo Piirainen ja Ritva Linnakangas (2021, 211) puolestaan huomauttavat, että kuntoutuksen kokonaiskuva hajoaa, mikäli sosiaalisen kuntoutuksen tavoitteet ja kuntoutusprosessin vaihe ovat ristiriidassa lääkinnällisen ja ammatillisen kuntoutuksen kanssa.

Tutkielmani aiheen kannalta on syytä tuoda erikseen esiin myös kuntouttava sosiaalityö. Kuntouttavan sosiaalityön käsite on otettu mukaan suomalaiseen sosiaalityön keskusteluun 2000-luvulla. Kyseessä ei ole tietty työmenetelmä vaan laajempi suuntaus, joka hyödyntää monialaista ja verkostoituvaa työtapaa. Kuntouttavan sosiaalityön taustalla vaikuttaa ajatus siitä, että samanaikaisesti huomioidaan niin yksilön näkökulma, yhteisöllinen kuin rakenteellinenkin näkökulma. Työ on sekä ennalta ehkäisevää että havaittuja ongelmia korjaavaa, ja kuntouttavan sosiaalityön otteella pyritään ratkaisemaan yksilöllisen ja kollektiivisen selviytymisen esteitä. Lisäksi siinä haetaan aktiivisesti uudenlaisia toimintatapoja. Kuntouttavan sosiaalityön osaamiseen kuuluu: selviytymisen tukeminen asiakkaan arjessa, keskusteluapu, verkostotyö, palveluohjaus sekä toimintakyvyn ja työkyvyn vahvistaminen. Kyseessä voivat olla esimerkiksi seuraavat ammattikäytännöt ja työmenetelmät: psykososiaalinen työ, voimaannuttavat työotteet, tilannearviot, palvelu- ja aktivointisuunnitelmat sekä palveluohjaus. (Karjalainen 2017, 254-255, 257.)

2.3 Sosiaalinen kuntoutus sosiaalityön ammattikäytäntönä

Koska keskityn aikuisten parissa toteutettaviin sosiaalisen kuntoutuksen työmuotoihin, on syytä tarkastella lyhyesti aikuissosiaalityön määritelmää ja sisältöjä. Pekka Karjalaisen

mukaan (2017, 247) aikuissosiaalityöksi voisi nimittää lastensuojelun ja gerontologisen sosiaalityön väliin jäävää aluetta. Kirsi Juhilan tutkimuksessa (2008, 15-25) kolme asiaa nousi toistuvasti esiin eri kuntien aikuissosiaalityön määrittelyissä: ongelma, tavoite ja välineet. Ammatillisen sosiaalityön rakenne kuvastuu tässä hyvin. Kyseessä on suunnitelmallinen ote, johon kuuluu tilanteen huolellinen arviointi, muutostavoitteiden asettaminen ja tavoitteiden saavuttamiseen liittyvien välineiden valitseminen. (Juhila 2008, 16-17.) Aikuissosiaalityön sisältöjä ja menetelmiä ovat puolestaan kuntouttaminen ja kuntoutus sekä suunnitelmat ja arvioinnit. Arviointeja ovat esimerkiksi aktivointisuunnitelman lähtökohtatilanteen arviointi sekä tilanne- ja väliarviot. Työn sisältöön kuuluu myös palveluohjausta. (Karjalainen 2017, 248.)

Aikuissosiaalityön areenat voi esittää kuvion 1 avulla. Koska Juhilan tutkimus on tehty vuonna 2008, aikuissosiaalityö oli silloin kunnallista toimintaa. Nykytilanteessa asia on muuttunut, sillä vuoden 2023 alussa uudet hyvinvointialueet aloittivat toimintansa. Sosiaalityön järjestäjäorganisaatio on siis nykyisin nimeltään hyvinvointialue muualla maassa paitsi Helsingissä. (Sote-uudistus 2023.)

Aikuissosiaalityö kunnallisena perustoimintana	Moniammatilliset erityiset julkiset areenat	ja Muut hyvinvointiyhteiskunnan areenat
Toimeentulotukityö Kuntouttava työtoiminta Päihdetyö (Mielenterveystyö) (Tukiasumis- ja asunnottomuustyö) (Alue- ja yhdyskuntatyö)	Kuntouttava työ työvoiman palvelukeskuksessa Päihdetyö Kriminaali- ja vankeinhoitotyö Terveystieteiden sosiaalityö Mielenterveystyö Maahanmuuttajatyö	Sosiaalisten järjestöjen palvelut, erityisesti asianajo-, mielenterveys-, päihde- sekä tukiasumis- ja asunnottomuustyö Diakoniatyö, erityisesti työ yhteiskunnan huono- osaisimpien parissa (Sosiaaliset yritykset)

Kuvio 1. Aikuissosiaalityön areenat (Juhila 2008, 44).

Voimaannuttava lähestymistapa on yksi aikuissosiaalityön menetelmistä, ja se voi tarkoittaa esimerkiksi sitä, että autetaan ihmisiä saamaan elämänsä ja olosuhteensa paremmin

hallintaan. Työntekijä ja asiakas työskentelevät yhdessä ja tuovat mukanaan vuorovaikutukseen erilaisia taitoja, näkemyksiä ja ideoita. (Jacquelin & Francis & Devereux 2013, 69.) Koen voimaannuttavan lähestymistavan liittyvän kiinteästi myös sosiaaliseen kuntoutukseen ja sen kohderyhmiin. Aikuissosiaalityössä kohdataan yleensä juuri vaikeimmassa asemassa olevia ihmisiä, joilla on monenlaisia terveydellisiä ja sosiaalisia ongelmia: pitkäaikaistyöttömyyttä, päihde- ja mielenterveysongelmia, asunnottomuutta ja rikoksia. Ongelmat ovat usein yhteen kietoutuneita, joten eniten apua tarvitaan tilanteissa, joissa haasteet ovat kasaantuneet. (Romakkaniemi ym. 2018, 108.) Voimaannuttavan lähestymistavan avulla asiakas voi askel kerrallaan edetä kohti parempaa elämänhallintaa. Sosiaalityöntekijän tuki ja asiakkaan rinnalla kulkeminen ovat tällöin olennaisessa asemassa.

Kokon ja Veistilän (2016, 221) mukaan sosiaalisen kuntoutuksen keskeisimpiä kohderyhmiä ovat syrjäytymisuhan alla olevat nuoret ja aikuiset, mielenterveyskuntoutujat, maahanmuuttajat, kehitysvammaiset ihmiset, päihteidenkäyttäjät sekä pitkäaikaistyöttömät. Kuntoutusjärjestelmän rajojen häilyvyys ja epäselkeys on kuitenkin aiheuttanut haasteita käytännön työn toteutuksessa. Romakkaniemen ym. (2018, 107) mukaan esimerkkinä tästä on sosiaalisen kuntoutuksen toteuttaminen ja kehittämien osittain sattumanvaraisesti, vaikka tarvittaisiin systemaattista kytköstä teoreettisen perustan rakentamiseen. Sosiaaliseen kuntoutukseen pääsemisen kriteerinä ei esimerkiksi edellytetä vikaa, vammaa tai sairautta (Piirainen 2018, 42; Heikkilä & Ruuth & Puumalainen 2019, 39). Keijo Piirainen (2018, 42) toteaa, että sosiaaliset perustelut (esimerkiksi pitkäaikainen toimeentulotukiasiakkuus tai pitkäaikainen työttömyys) ovat keskeisiä kuntoutuksen viriämisessä, mutta käytännössä suurella osalla sosiaalisen kuntoutuksen asiakkaista on myös erilaisia sairauksia ja muita toimintakyvyn rajoituksia. Marja Heikkilä, Mari Ruuth ja Jouni Puumalainen (2019, 43-44) puolestaan esittävät, että sosiaaliseen kuntoutukseen ohjautumisessa tarvittaisiin yhdenmukaisia linjauksia paikallisella ja alueellisella tasolla, jotta toimintoihin pääsy olisi tasa-arvoista.

Myös Piiraisen (2018, 41) mukaan sosiaalinen kuntoutus on vielä jäsentymätöntä. Järjestelmätasolla ja sosiaalisen kuntoutuksen rajapinnoilla mahdollisuuksia voivat tarjota sosiaalivakuutus, sosiaali- ja terveystalvet ja niihin kiinnittävät huoltopainotteiset toimenpiteet, työvoimapalvelut sekä järjestöjen ja tilapäisen hanketoiminnan antama tuki. Haasteita on ollut saatavissa olevan tuen käyttöönotossa, kuntoutuksen prosessimaisessa

etenemisessä ja asiakasyhteistyössä. Monesti palvelut ovat hajallaan, kukaan ei ole ottanut kokonaisvastuuta tarvittavasta viranomaisyhteistyöstä, ja tavoitteenasettelu on heikkoa. Lisäksi palveluiden vaikutukset eivät avaudu sosiaalisen kuntoutuksen osalta. (Piirainen 2018, 41-42.)

Vuonna 2014 sosiaalinen kuntoutus määriteltiin Suomessa ensimmäistä kertaa laissa, vaikkakin lainsäädännössä ensimmäiset viittaukset sosiaaliseen kuntoutukseen ovat mielenterveyslaissa (1116/1990) ja vankeuslaissa (767/2005). Mielenterveyslaissa sosiaalinen kuntoutus liittyy varsinkin asumisen tukeen, kun taas vankeuslaissa se kuuluu laaja-alaisempaan tukeen. (Piirainen 2018, 41.) Edellä esitetyistä tutkijoiden kriittisistä näkemyksistä huolimatta koen lainsäädännön tuoneen uudenlaista selkeyttä siihen, mitä sosiaalisella kuntoutuksella tavoitellaan ja millä keinoin. Myös Mika Ala-Kauhaluoma ja Matti Tuusa (2015, 35) toteavat, että uuden sosiaalihuoltolain myötä sosiaalisen kuntoutuksen käsite ja käytännöt selkeytyvät, vahvistuvat ja vakiintuvat. Toisaalta Helka Raivio (2018, 97) katsoo, että sosiaalihuoltolain määritelmä on laaja-alainen ja yleisluontoinen, minkä vuoksi sosiaalinen kuntoutus olisi jopa helposti sivuutettavissa. Raivio kuitenkin myöntää, että laissa oleva väljä määritelmä mahdollistaa sosiaalisen kuntoutuksen palvelujen suunnittelun ja järjestämisen kunnissa tarvelähtöisesti.

Sosiaalihuoltolain (1301/2014) 17 § määrittelee sosiaalisen kuntoutuksen sisällön, tavoitteet ja palvelut seuraavasti:

"Sosiaalisella kuntoutuksella tarkoitetaan sosiaalityön ja sosiaalihojauksen keinoin annettavaa tehostettua tukea sosiaalisen toimintakyvyn vahvistamiseksi, syrjäytymisen torjumiseksi ja osallisuuden edistämiseksi. Sosiaaliseen kuntoutukseen kuuluu: 1) sosiaalisen toimintakyvyn ja kuntoutustarpeen selvittäminen; 2) kuntoutusneuvonta ja -ohjaus sekä tarvittaessa kuntoutuspalvelujen yhteensovittaminen; 3) valmennus arkipäivän toiminnoista suoriutumiseen ja elämänhallintaan; 4) ryhmätoiminta ja tuki sosiaaliin vuorovaikutussuhteisiin; 5) muut tarvittavat sosiaalista kuntoutumista edistävät toimenpiteet. Nuorten sosiaalisella kuntoutuksella tuetaan nuorten sijoittumista työ-, työkokeilu-, opiskelu-, työpaja- tai kuntoutuspaikkaan sekä ehkäistään näiden keskeyttämistä."

Näen asian niin, että sosiaalihuoltoon liittyvässä lainsäädännössä tarvitaan tietynlaista väljyyttä ja yleisluontoisuutta, jotta eri kunnissa, nykyisin hyvinvointialueilla, voidaan rakentaa juuri omalle väestöpohjalle soveltuvat ja tarpeenmukaiset palvelut. Lisäksi lainsäädännön joustavuus takaa käytännön työntekijälle, kuten sosiaalityöntekijälle,

mahdollisuuden harkintavallan käyttöön ja omalle asiakkaalle sopivan palvelukokonaisuuden löytämiseen. Tässä vaiheessa sosiaalityöntekijän asiantuntijuuteen kuuluu esimerkiksi harkita sosiaalisen kuntoutuksen työmuotojen soveltuvuutta ja tarvetta asiakkaan tilanteessa ja selvittää, millaisia sosiaalisen kuntoutuksen palveluja omalla hyvinvointialueella järjestetään sekä ohjata asiakasta tarvittavien palveluiden pariin.

Henna Puromäki, Hannamaria Kuusio, Matti Tuusa ja Jarno Karjalainen (2016, 23) ovat luokitelleet kuntakyselyn tulosten perusteella kuntien sosiaalisen kuntoutuksen työtapoja seuraavasti: tilanteen kartoitus, vertaistoiminta, monialainen yhteistyö ja verkostot, ryhmätoiminta, yksilötoiminta ja muut työtavat. Sisällöllisesti sosiaalisessa kuntoutukseen kuuluu vastausten mukaan sosiaalityö ja -ohjaus sekä neuvonta ja tukipalvelut, työllisyyspalvelut (mukaanlukien kuntouttava työtoiminta), kotiin annettavat palvelut tai kotipalvelut, päihde- ja mielenterveyspalvelut, vapaa-ajan toiminta ja harrastukset, terveys- ja kuntoutuspalvelut, jalkautuvat palvelut ja muut palvelut. Käytännön näkökulmasta sosiaalista kuntoutusta oli kunnissa määritelty monella eri tavalla, mutta kokonaisvaltaisuutta pidettiin yleisesti tärkeänä. Monimuotoisuus ja moniammatillisuus sekä asiakkaan edun mukainen toiminta nousivat myös esiin vastauksissa. Tärkeäksi menetelmäksi katsottiin palvelutarpeen arviointi, jonka avulla voidaan löytää asiakkaan palvelupolku. Kuntakyselyn mukaan yleisimpiä sosiaalisessa kuntoutuksessa käytettäviä työmuotoja ovat sosiaalialan ammattilaisten tarjoama tuki ja ohjaus, ryhmätoiminta ja sosiaalisten vuorovaikutussuhteiden edistäminen, sekä elämänhallinta ja suoriutuminen arkipäivän toiminnoista. Lisäksi useissa vastauksissa mainittiin kuntouttava työtoiminta, työkokeilu, työpajat, vertaistuki ja kotiin vietävät palvelut. Myös tukihenkilötoiminta, koulutukset ja valmennukset, päihde- ja mielenterveyspalvelujen päivätoiminta sekä perhetyö ja vapaaehtoistoiminta saivat mainintoja. (Puromäki ym. 2016, 23.)

Eroja kuntien näkemyksissä oli esimerkiksi siinä, missä kohtaa palveluprosessia sosiaalinen kuntoutus sijaitsee, eli onko se ennaltaehkäisevää vai kuntouttavaa toimintaa. Mielipide-eroja oli myös siinä, mikä on sosiaalisen kuntoutuksen suhde muihin palveluihin, kuten kuntouttavaan työtoimintaan. (Puromäki ym. 2016, 23.) Tällainen näkökulmien eroavaisuus voi olla pulmallista. Esimerkiksi Raivion (2018, 98) mukaan kuntakohtainen vaihtelu palveluiden suhteen asettaa kuntalaiset eriarvoiseen asemaan. Raivio esittääkin, että tulisi tavoitella yhdenmukaisempaa näkemystä siitä, ketkä sosiaalista kuntoutusta tarvitsevat,

miksi, miten ja missä palvelua toteutetaan, ja missä vaiheessa kuntoutumisprosessi voidaan arvioida päättyneeksi. Näin turvattaisiin kansalaisten yhdenvertaisuus.

Sosiaalinen toimintakyky on sosiaalihuoltolain mukaan yksi keskeinen sosiaalisen kuntoutuksen tavoite, ja sen voi katsoa olevan myös läpäisyperiaate tai yksi kuntoutusprosessin erityistavoitteista (Väisänen 2018, 27). Sosiaalinen toimintakyky tarkoittaa yksilölliseen ja yhteisölliseen kasvuun ja kehitykseen pyrkivää, sosiaalista toimintaa ohjaavaa ja tulevaisuuteen orientoitunutta asennetta itseä ja muita kohtaan (Vuokila-Oikkonen & Keskitalo 2018, 164). Myös vuorovaikutus yhteisössä ja ihmisten sekä ihmisten ja organisaatioiden välinen vuorovaikutus ja resurssien vaihto on mahdollista tulkita osaksi sosiaalista toimintakykyä (Väisänen 2018, 27).

Lisäksi on havaittu, että sosiaalinen tuki on tärkeä tekijä sosiaalisessa toimintakyvyssä. Sosiaalinen tuki ilmenee muun muassa emotionaalisenä suhteena, informaationa, arviointina ja välineellisenä apuna. (Mt., 27.) Terveiden ja hyvinvoinnin laitos (2023) esittää, että sosiaalinen toimintakyky muodostuu yksilön, sosiaalisen verkoston, ympäristön, yhteisön ja yhteiskunnan välisissä vuorovaikutussuhteissa. Erilaiset vuorovaikutustilanteet, sosiaalisen aktiivisuuden ja osallisuuden kokemukset kuuluvat sosiaaliseen toimintakykyyn. Yhtäältä ihmistä on siis mahdollista tarkastella vuorovaikutussuhteidensa kautta ja toisaalta aktiivisena toimijana, osallistujana yhteisöissä ja yhteiskunnassa. (Terveiden ja hyvinvoinnin laitos 2023.)

Näin ollen myös osallisuuden käsite liittyy läheisesti ihmisen toiminnallisuuteen, sosiaaliseen toimintakykyyn sekä sosiaaliseen kuntoutukseen. Osallisuus ei ole pysyvä ominaisuus yksilössä tai staattinen tila, vaan osallisuuden aste vaihtelee elämänvaiheittain ja -tilanteittain. Elämänvaihe ja -tilanne vaikuttaa osallisuusasteeseen ja toimintakykyyn: joissakin ikä- tai elämänvaiheissa ihmiset ovat osallisempia ja yhteiskunnallisesti aktiivisempia kuin toisissa vaiheissa. Kun ihminen tuntee kuuluvansa itselleen merkitykselliseen ryhmään tai yhteisöön, siitä syntyy yksilötasoinen osallisuuden kokemus. Yhteisöissä puolestaan osallisuus ilmenee keskinäisenä arvostuksena jäsenten välillä, luottamuksena sekä vaikutusmahdollisuuksina yhteisön toiminnassa. Lisäksi on olemassa yhteiskunnallinen taso, jolloin osallisuus tarkoittaa erityisesti mahdollisuuksien ja oikeuksien toteutumista. (Raivio 2018, 101.)

Miten sosiaalinen kuntoutus siis liittyy osallisuuteen ja sosiaaliseen toimintakykyyn? Sosiaalisen kuntoutuksen palveluilla on pyritty tukemaan sosiaalista toimintakykyä niin, että asiakkailla olisi mahdollisuus saada erilaiset tarpeensa tyydytetyksi ja osallistua aktiivisesti yhteiskuntaan. Tarjolla olevat palvelut ovat olleet hyvin moninaisia. Laajimmillaan sosiaalisen kuntoutuksen palvelut olivat 1980-luvulla, kun niihin kuuluviksi katsottiin muun muassa asumispalvelut, kuntoutuspalvelut, tulkkipalvelut, sopeutumisvalmennus, kotipalvelu, päivähoito, perheneuvonta, sosiaaliturvan erityismuodot ja erilainen järjestötoiminta. Sosiaalinen kuntoutus on kirjattu vuonna 2015 voimaan tulleeseen sosiaalihuoltolakiin sosiaalihuoltolain mukaisena palveluna, joten tällaisella palveluajattelulla on pitkä jatkumo. (Väisänen 2018, 26.) Myös järjestelmänäkökulmaa on pidetty esillä jo kauan, ainakin 1980-luvulta lähtien, jolloin sosiaalinen kuntoutus kytkettiin sosiaalihuoltoon (Piirainen & Linnakangas & Suikkanen 2018, 101).

Toisin sanoen sosiaalinen kuntoutus pyrkii edistämään ihmisen toimintakykyä vahvistamalla asiakkaan sosiaalista aktiivisuutta, vastaamalla asiakkaan palvelutarpeisiin ja lisäämällä mahdollisuuksia kokea osallisuutta omassa yhteisössä ja yhteiskunnassa. Mutta mitä se käytännössä tarkoittaa ja miten näitä tavoitteita toteutetaan käytännön työmuodoissa? Terhi Hinkka, Juha Koivisto ja Riitta Haverinen (2006) ovat toteuttaneet kartoittavan kirjallisuuskatsauksen sosiaalisen kuntoutuksen työmuodoista ja niiden vaikutuksista Suomessa. Kati Kataja, Pilvikki Lantela ja Marjo Romakkaniemi (2020) puolestaan ovat laatineet kansainvälisen tutkimuskirjallisuuden pohjalta laadullisen tulkitsevan meta-synteesin, jossa tutkitaan sosiaalisen kuntoutuksen ulottuvuuksia: mitä se tarkoittaa, kenelle se on suunnattu ja minkälaisiin toimintamuotoihin sillä viitataan. Lisäksi Harri Kostilaisen ja Ari Niemisen (2018) toimittamassa teoksessa esitellään erillisissä artikkeleissa sosiaalisen kuntoutuksen ajankohtaisia toteutusmuotoja.

Sosiaalisessa kuntoutuksessa käytetään sekä yksilöllisiä, ryhmä- että yhteisömenetelmiä. Niiden on oltava tarkoituksenmukaisia, eli on huomioitava mitä toimintakyvyssä halutaan edistää sosiaalisen kuntoutuksen avulla. (Vuokila-Oikkonen & Keskitalo 2018, 164.) Minna Mattila-Aalto (2018, 234) painottaa kontekstuaalisen ymmärryksen merkitystä sen hahmottamisessa, millaista tukea kuntoutujan sosiaalinen selviytyminen kussakin tilanteessa edellyttää. Silloin voidaan valita sopivat sosiaalisen kuntoutuksen toteutusmuodot, kuten

valmennus arkipäivän toiminnoista selviytymiseen, ryhmätoiminta ja tuki sosiaalisiin vuorovaikutussuhteisiin. Olennaista on Mattila-Aallon mukaan luoda edellytykset kuntoutumista tukevien sosiaalisten suhteiden rakentumiselle ja niissä toimimiselle. Myös Vuokila-Oikkonen ja Keskitalo (2018, 164-165) tuovat esiin vuorovaikutustaitojen ja sosiaalisten taitojen vahvistumisen, sekä lisäksi aktiivisen ja tavoitteellisen toiminnan ja tuen asiakkaan elämänhallinnan vahvistamisessa. Esittelen neljännessä luvussa, mitä erilaisia asiakastyön menetelmiä ja toimintamuotoja sosiaalisessa kuntoutuksessa käytetään.

3 TUTKIMUKSEN TOTEUTTAMINEN

3.1 Tutkimustehtävä ja tutkimuskysymykset

Sosiaalista kuntoutusta on eri muotoisena toteutettu Suomessa jo vuosikymmenien ajan. Suomen lainsäädäntöön sosiaalinen kuntoutus otettiin mukaan vuonna 2015 voimaan tullessa sosiaalihuoltolaissa. Tutkimustehtäväni on selvittää, millaisina sosiaalisen kuntoutuksen kohderyhmät näyttäytyvät ajankohtaisessa aikuissosiaalityössä. Tutkielmani on integroiva kirjallisuuskatsaus. Tutkimuskysymyksiäni ovat siis:

- 1) Millaisiin tilanteisiin sosiaalinen kuntoutus soveltuu työmenetelmäksi?
- 2) Millaiset sosiaalisen kuntoutuksen osatekijät voivat edistää muutosta asiakkaan lähtötilanteeseen verrattuna?

Pitkästä historiastaan ja vuoden 2014 sosiaalihuoltolain uudistuksesta huolimatta sosiaalinen kuntoutus tuntuu vielä hakevan paikkaansa. Esimerkiksi Romakkaniemen ym. (2018, 107) mukaan sosiaalisen kuntoutuksen käsitteitä ja teoriaa tulisi kehittää ja myös sosiaalisen kuntoutuksen toiminnallisuuteen tarvitaan selkeytystä. Havaitsin, että kirjallisuuskatsauksen kaltaista kokoavaa ja tuoretta tutkimusta aiheesta on vähän. Pro gradu -tutkielmani tavoitteena onkin kartoittaa sosiaalisen kuntoutuksen ajankohtaisia kohderyhmiä ja kohderyhmien parissa havaittavia sosiaalisen toimintakyvyn haasteita. Toisena tavoitteena on kartoittaa, millaisin keinoin asiakkaan sosiaalista toimintakykyä voidaan edistää.

3.2 Kirjallisuuskatsaus tutkimusmenetelmänä

Tutkimukseni on integroiva kirjallisuuskatsaus. Kirjallisuuskatsaus on tutkimustapa, jolla tutkitaan tutkijoiden alkuperäistutkimuksia (Vilkka 2023, 11). Se on siis "tutkimusta tutkimuksesta" (Salminen 2011, 1). Tällaisen metodin tavoitteena on tiivistää alkuperäistutkimusten olennainen tieto aihepiiristä sekä tehdä kriittisesti tarkasteltu synteesi eli kokonaiskuva. Ennalta on asetettu jokin tutkimuskysymys, ja siihen haetaan keskeisiä johtopäätöksiä. Kirjallisuuskatsaus tehdään olemassa olevan tiedon tunnistamiseksi, arvioimiseksi, tulkitsemiseksi ja yhdistämiseksi. (Vilkka 2023, 11-12.)

Kirjallisuuskatsauksen tarkoituksena voi olla esimerkiksi käytäntöjen ohjaaminen, ohjeistaminen, suositusten rakentaminen tai erilaisten työkalujen ja menetelmien löytäminen. Toisaalta tavoitteena voi olla sen kuvaaminen, mitä aiheesta jo tiedetään aikaisempien tutkimusten perusteella, sekä löytää tietoaaukkoja aiheen tutkimuksessa. (Vilkka 2023, 12-13.) Ari Salmisen (2011, 3) mukaan kirjallisuuskatsauksen tavoitteena voi myös olla olemassa olevan teorian kehittäminen tai rakentaminen.

Hanna Vilkka (2023, 12) pitää kirjallisuuskatsausta itsenäisenä tutkimusmetodina, joka on kehittynyt määrällisen ja laadullisen tutkimuksen rinnalla. Metodina kirjallisuuskatsaukseen liittyy erityisesti kurinalaisuus sekä läpinäkyvyys. Myös Salminen (2011, 1) painottaa metodin merkitystä, koska pohjimmiltaan tutkimus on järjestelmällistä tiedonhankintaa. Kirjallisuuskatsauksen toiminnallisia osatekijöitä ovat: ennalta suunniteltu järjestelmällinen tutkimusten hakuprosessi, tutkimusten valikointi, löydettyjen tutkimusten kriittinen lukeminen ja arviointi, muistiinpanojen tekeminen alkuperäistutkimuksista sekä tutkimusten analyysi eli tietojen vertailu ja yhdistäminen uuden tiedon tuottamiseksi (Vilkka 2023, 12-13).

Vilkan (2023, 13) mukaan kurinalaisuus tarkoittaa pyrkimystä tutkimuksen luotettavuuteen, pätevyYTEEN ja yleistettävyyteen. Kirjallisuuskatsaus ei siis ole vain raportti tai essee, vaan siihen kuuluu oleellisena osana analyttisyys, menettelytapojen tarkka toteuttaminen ja läpinäkyvyys. Käytännössä kurinalaisuus toteutuu siten, että kun tutkimusaineistoa hankitaan, se tehdään harkitusti, rajatusti, järjestelmällisesti ja johdonmukaisesti. Hakuprosessin avuksi luodaan tietyt säännöt jo ennalta, mikä helpottaa järjestelmällisyyttä. (Mt., 11, 13.)

Läpinäkyvyys puolestaan viittaa toistettavuuteen, eli kaikki tutkijan tekemät valinnat ja niiden perustelut tulee paljastaa tutkimusprosessissa yksityiskohtaisesti. Katsauksessa on huolellisesti esiteltävä aineiston hankinta ja siihen liittyvät valintakriteerit. Tämä tarkoittaa muun muassa avainsanojen, haku- ja valintakriteerien, käytettyjen tietokantojen sekä niitä koskevien perustelujen tarkkaa kuvaamista. Lisäksi on kuvattava tarkasti hakutulokset arvioiden niitä kriittisesti ja tulkiten niitä johdonmukaisesti. Kirjallisuuskatsauksen ei kuitenkaan tarvitse olla vain ohjeiden ja sääntöjen teknistä suorittamista ja tietojen mekaanista yhdistämistä, vaan tutkimusprosessissa voi käyttää myös omaa luovuutta,

kunhan sen tekee hyvän ennakkosuunnittelun ja huolellisen dokumentoinnin avulla. (Vilkka 2023, 11-13.)

Integroiva kirjallisuuskatsaus on yksi kirjallisuuskatsauksen tapa. Vilkka (2023) käyttää tästä nimitystä integratiivinen kirjallisuuskatsaus. Selkeyden vuoksi pitäydyn "integroiva" -nimityksessä, sillä se on yleisemmin käytetty. Integroiva kirjallisuuskatsaus kuuluu perinteisiin ja osin kuvaileviin kirjallisuuskatsauksiin. Aineiston kokoamisen suhteen integroiva kirjallisuuskatsaus on kuitenkin narratiivista kriittisempi ja järjestelmällisempi. Integroivan kirjallisuuskatsauksen avulla alalla olevaa asiantilaa pystytään kuvaamaan tutkimalla vertaisarvioituja tutkimuksia ja käytäntöä koskevia ammatillisia materiaaleja. Katsaukseen keskitytään etsimään tutkimuksia ja kirjallisuutta, joiden avulla voi kriittisesti yhdistää tutkimusten metodologisia ja teoreettisia lähtökohtia, ja siten kehitellä myös uusia näkökulmia. (Mt., 25.)

Jotta integroiva katsaus olisi mahdollista toteuttaa, edellyttää se aihetta, josta on jo olemassa runsaasti tutkimusta (mt., 25). Sekä Salminen (2011, 8) että Vilkka (2023, 25) tuovat esiin, että integroiva katsaus ei seulo tutkimusaineistoa yhtä tarkasti kuin systemaattinen kirjallisuuskatsaus, joten se tarjoaa kattavamman kuvan aihetta käsittelevästä kirjallisuudesta. Sallittua on samassa katsauksessa käyttää analyysin pohjana niin laadullisin kuin määrällisinkin menetelmin tehtyjä tutkimuksia. Lisäksi integroivassa kirjallisuuskatsauksessa voi hyödyntää empiiristen tutkimusten sijaan myös teoreettisia tutkimuksia, toisin kuin systemaattisessa katsauksessa. Narratiivisesta katsauksesta integroiva kirjallisuuskatsaus puolestaan eroaa siten, että kriittinen tarkastelu ja ennalta suunniteltu käsitteellinen taustoitus kuuluu oleellisena prosessiin. (Vilkka 2023, 25.)

Vilkan (mt., 25) mukaan tutkimuskysymys ohjaa kirjallisuuskatsauksen valintoja, ja tekijän päätettävissä on esimerkiksi, tekeekö katsauksen empiirisiin vai teoreettisiin havaintoihin pohjautuen - vai molempiin - ja ottaako mukaan sekä määrällisiä että laadullisia alkuperäistutkimuksia vai ainoastaan jompaa kumpaa. Koska tutkimuskysymykseni on suhteellisen laaja, soveltuu Vilkan ohjeen mukaisesti integroiva kirjallisuuskatsaus tähän tarkoitukseen paremmin kuin systemaattinen kirjallisuuskatsaus. Integroivassa katsauksessa aineistona voi käyttää sekä vertaisarvioituja tutkimuksia että ei-vertaisarvioituja raportteja ja julkaisuja. (Vilkka 2023, 26-27.) Lisäksi olen valmis ottamaan katsaukseen mukaan niin

empiirisiin kuin teoreettisiin havaintoihin perustuvia tutkimuksia, mikäli molempia löytyy hakuprosessin aikana. Sama koskee laadullisia ja määrällisiä alkuperäistutkimuksia. Oletukseni kuitenkin on, että sosiaaliseen kuntoutukseen liittyvät tutkimukset ovat pääasiassa laadullisia ja empiirisiin havaintoihin perustuvia.

3.3 Aineiston hankinta

Kuvailen seuraavaksi aineiston hankintaan liittyvän prosessin pääpiirteittäin. Tarkemmin olen kuvannut hakuprosessin eri vaiheita liitteenä olevassa hakupäiväkirjassa. Aloin hakea aineistoa Lapin korkeakoulukirjaston LUC-Finna-hakukoneella ja rajasin ensimmäisen haun kotimaisten artikkeleiden tietokantaan. Tein nämä valinnat siksi, että tutkimustehtäväni kannalta tämä on tarkoituksenmukaisin tapa hakea kotimaista aineistoa, sillä tutkimukseni keskittyy kotimaiseen sosiaaliseen kuntoutukseen. Käytin hakusanoina erilaisia yhdistelmiä seuraavista sosiaaliseen kuntoutukseen liittyvistä sanoista: sosiaalinen kuntoutus, "sosiaalinen kuntoutus", sosiaali* kuntout*, "sosiaali* kuntout*", "sosiaalinen kuntoutus" AND asiakkaat, "sosiaalinen kuntoutus" AND "kohderyhmä", "sosiaalinen kuntoutus AND "menetelmät", sosiaalisen kuntoutuksen työmuodot, sosiaalisen kuntoutuksen toteuttaminen.

Lainausmerkit lisäämällä hakusanat saa yhdistettyä fraasiksi ("sosiaalinen kuntoutus"), jolloin hakukone etsii tuloksia siten, että molemmat sanat löytyvät otsikosta. Sen sijaan esimerkiksi hakusanoilla sosiaalinen kuntoutus hakukone etsii erikseen sanalla sosiaalinen ja erikseen sanalla kuntoutus. Käyttämällä hakusanan katkaisua sosiaali* kuntout* hakukone etsii laajemmin erilaisilla taivutusmuodoilla.

Sanatarkalla hakufraasilla "sosiaalinen kuntoutus" sekä rajaamalla aineistotyyppiksi kirja, lehti/artikkeli, väitöskirja tai lisensiaatintyö vuosina 2010-2023 suomen tai englannin kielellä, hakutuloksia tuli 149 kappaletta. Näistä noin 35 viitettä vaikutti otsikon perusteella liittyvän varsinaiseen sosiaaliseen kuntoutukseen. Kyseiset hakutulokset olivat artikkeleja joko toimitetuista kirjoista tai Kuntoutus-lehden eri numeroista ja kuuluivat joko Kansalliskirjaston Arto-tietokantaan tai Journal.fi -tietokantaan. Väitöskirjoja tai lisensiaatintöitä tuloksissa ei ollut.

Haettaessa laajemmin fraasilla sosiaalinen kuntoutus (ilman lainausmerkkejä) hakutuloksia tuli 272 kappaletta, jolloin enemmistönä oli muuhun kuntoutukseen, kuten lääkinälliseen ja kasvatukselliseen kuntoutukseen liittyviä teoksia. Sosiaalisen kuntoutuksen osalta ei tullut uusia viitteitä. Lisäksi hakufraasilla "sosiaalinen kuntoutus" AND "asiakkaat" tuloksia tuli 11 kappaletta, joista kaksi liittyi sosiaaliseen kuntoutukseen mutta olivat jo aiemmissa hakutuloksissa. Hakupäiväkirjaan olen kirjoittanut muita käyttämiäni hakutermejä. Niiden tuloksissa ei ollut uusia viitteitä aineistoani varten.

Kokeilin lopuksi hakua "sosiaali* kuntout*", joka ei tuottanut yhtään tuloksia. Sen sijaan hakusanoilla sosiaali* kuntout* tuloksia tuli 652 kappaletta, joista silmäilin läpi 120 ensimmäistä hakutulosta. Niistäkin suurin osa oli epärelevantteja eikä uusia viitteitä löytynyt, joten en kokenut tarpeelliseksi käydä läpi jäljellä olevia hakutuloksia.

Tämän perusteella päätin, että muiden hakusanojen ja -fraasien kokeilu olisi turhaa, eikä tuottaisi uusia viitteitä kirjallisuuskatsaukseen. Näin ollen hakufraasit "sosiaalinen kuntoutus" sekä sosiaalinen kuntoutus (ilman lainausmerkkejä) osoittautuivat tutkielmani kannalta kaikista hedelmällisimmiksi.

	Sisäänottokriteeri	Poissulkukriteeri
Viitteen näkökulma	Sosiaalinen kuntoutus Suomessa	Muu kuin sosiaalinen kuntoutus Suomessa
Julkaisuajankohta	2010-2023	Julkaistu 2009 tai aiemmin
Kieli	Suomi tai englanti	Muu kieli
Aineistotyyppi	Sosiaalityön kirja, väitöskirja, lissensiaatintyö, ei-vertaisarvioitu raportti/julkaisu, vertaisarvioitu tutkimusartikkeli	Muu kuin sosiaalityön kirja, väitöskirja, ei-vertaisarvioitu raportti/julkaisu tai vertaisarvioitu tutkimusartikkeli
Saatavuus	Luettavissa verkossa tai lainattavissa kirjastosta	Ei luettavissa verkossa eikä lainattavissa kirjastosta

Kuvio 2. Sisäänotto- ja poissulkukriteerit.

Seuraavaksi vuorossa oli kirjallisuuskatsaukseen tulevien viitteiden valikointi. Kävin ensin läpi "sosiaalinen kuntoutus" -fraasin tuloksena saamani viitteet, joita oli siis 149 kappaletta. Silmäilin otsikot ja tarvittaessa avasin viitteen ja silmäilin sitä läpi, jotta varmistuisin sen sopivuudesta tai sopimattomuudesta tutkielmani näkökulmaan. Sain aineistoon 9 artikkelia. Tarvitsin lisää aineistoa, joten muokkasin hakua siten, että poistin rajauksen kotimaisten artikkeleiden tietokannasta ja rajasin haun kirjoihin ja lehtiin. Näin sain 49 hakutulosta, joista suuri osa oli tuttuja aiemmilta hakukierroksilta, mutta löysin aineistoani varten vielä kuusi viitettä lisää. Tässä vaiheessa aineistoa oli siis kaiken kaikkiaan 15 viitettä.

Täydentääkseni aineistoa tein haun myös Julkarissa, joka on sosiaali- ja terveysministeriön hallinnonalan avoin julkaisuarkisto. Tässä palvelussa hakua ei pystynyt rajaamaan esimerkiksi tietylle aikavälille, joten kaiken kaikkiaan tuloksia hakufraasilla "sosiaalinen kuntoutus" tuli 138. Silmäilin tulokset läpi ja sain vielä kolme viitettä lisää kirjallisuuskatsaukseen. Tutkimustani varten aineistoa kertyi siis yhteensä 18 viitettä.

Taulukko 1. Tietokannat, joista aineisto on koottu.

Tietokanta	Viitteiden lukumäärä
LUC-Finna: Kotimaiset artikkelit	9
LUC-Finna: Kirjat ja lehdet	6
Julhari	3

Aineiston hakuprosessin aikana osa artikkeleista karsiutui pois jo otsikon perusteella, mikäli otsikointi ja viitteen taustatiedot viittasivat painopisteen olevan muussa kuin sosiaalisessa kuntoutuksessa, taikka jos artikkeli keskittyi vain tarkasti rajattuun menetelmään kuten hevosterapiaan. Loput artikkelit joko silmäilin lyhyesti tai luin hieman tarkemmin, mikäli silmäilyn perusteella en ollut varma artikkelin sopivuudesta tutkielmaani.

Osa viitteistä jäi pois esimerkiksi siksi, että artikkelin näkökulma ei soveltunut tutkielmaani, artikkeli perustui ylemmän ammattikorkeakoulututkinnon opinnäytetyöhön, tai artikkeli keskittyi tarkastelemaan sosiaalista kuntoutusta pelkästään jonkin teoreettisen viitekehyksen taikka kirjallisuuden kautta. Tavoitteena oli siis löytää ja valikoida artikkeleja, joilla olisi

edes kohtalainen kytkös empiriaan, jos ei varsinaisena tutkimuksena, niin esimerkiksi koulutus- tai kehittämishankkeesta saatujen kokemuseräisten tietojen avulla taikka jotakin käytännön työskentelymallia kuvaamalla. Valitsin siis katsaukseen myös viitteitä, jotka eivät luonteeltaan olleet empiirisiä tutkimuksia, mutta kuvasivat jotakin käytännön työssä olemassa olevaa toimintamallia sosiaalityön kontekstissa ja kytkeytyivät sosiaaliseen kuntoutukseen. Eräässä Terveiden ja hyvinvoinnin laitoksen raportissa oli useampi sosiaalista kuntoutusta käsittelevä artikkeli, mutta päädyin valitsemaan niistä vain yhden, sillä aineisto alkoi jo satureitua. Aineistosta 5 viitettä on vertaisarvioituja tutkimusartikkeleja ja 13 viitettä on vertaisarvioimattomia artikkeleja, katsauksia ja hankeartikkeleja/-raportteja. Suurin osa viitteistä on laadullisia tutkimuksia ja ne perustuvat haastatteluihin ja/tai havainnointiin, mutta mukana on muun muassa myös kaksi pääosin jotakin toimintamallia kuvailevaa artikkelia, yksi kyselytutkimus sekä haastattelu- ja tilasto-/kyselyaineistoja yhdistäviä tutkimuksia.

Taulukko 2. Aineiston julkaisuajankohdat.

Vuosi	Viitteiden lukumäärä
2023	1
2020	1
2018	11
2017	3
2016	1
2012	1

3.4 Aineiston analyysi

Teen pro gradu -tutkielmani kirjallisuuskatsauksena, eli kyseessä on tutkimusmenetelmä, jossa analysoidaan olemassa olevia tutkimuksia. Aineiston analyysin toteutan aineistolähtöisen sisällönanalyysin menetelmällä. Sisällönanalyysi on laadullisen aineiston analyysimenetelmä, ja soveltuu myös kirjallisuuskatsaukseen näissä kahdessa tutkimusmenetelmässä olevien yhtäläisyyksien vuoksi. Anu Puusa (2020, 146) esittää, että

analyysi ja synteesi yhdistyvät laadullisen tutkimuksen analysoinnissa. Tämä tarkoittaa sitä, että kerätty aineisto pilkotaan osiin valittua menetelmää noudattaen, minkä jälkeen tutkija tekee aineiston pohjalta synteesejä ja kokoaa aineiston uudelleen. Lopuksi tutkija tekee johtopäätöksiä tästä uudelleen kootusta aineistosta. Tutkija esittää johtopäätökset raportissaan tutkimuksen lopputulemina, joilla on tieteellinen pohja. (Puusa 2020, 146.)

Vilkan (2023, 86) mukaan myös kirjallisuuskatsaukset etenevät yleensä induktiivisesti eli aineistosta lähtevänä päättelynä. Poikkeuksena tähän on muun muassa teorialähtöinen realistinen synteesi, jossa edetään deduktiivisesti. Kirjallisuuskatsauksissa käytetään sisällönanalyysiä riippumatta siitä, analysoidaanko tutkimuskohteesta määrällistä vai laadullista tietoa. Erilaisten katsausmatriisien eli taulukoiden tai kuvioiden luomista tiedon jäsentämisen, tiivistämisen ja analyysin tueksi kutsutaan sisällönanalyysin menetelmällisyydeksi. (Mt., 86.) Puusan (2020, 146) mukaan tutkijan tehtävänä on tulkita ja pyrkiä hahmottamaan kokonaisuutta eli yhdistää havainnot ja johtolangat kokonaisuudeksi. Myös Vilka (2023, 87) toteaa, että sisällönanalyysin tavoitteena on luoda aineistosta synteesi eli asiakokonaisuus.

Koska laadullinen aineisto on tavallisesti varsin rikas ja siitä löytyy monia kiinnostavia seikkoja, Puusa (2020, 146) muistuttaa, että tutkijan on kyettävä valitsemaan jokin rajattu ja kapea ilmiö tutkimuksensa kohteeksi. Runsauden vuoksi analyysivaihe on mielenkiintoinen ja haasteellinen sekä samalla työläs; jokaiseen tapaukseen tulee perehtyä huolellisesti ja sitä tulee katsoa useista eri näkökulmista (mt., 146-147). Tutkimuskohteen ja analysoitavien tutkimusten hyvä tuntemus mahdollistaa yksittäisten tapausten/tutkimusten välisen erittelyn, vertailun sekä omien päätelmien tekemisen (Puusa 2020, 147; Vilka 2023, 87). Puusan (2020, 147) mukaan tutkimuksen luotettavuus paranee tällä tavoin, sillä vertailu ja yhdisteleminen vaativat tutkijalta aineiston tarkastelua useasta eri näkökulmasta.

Kirjallisuuskatsauksessa liian runsasta ja epäolennaista aineistoa karsitaan jo etukäteen, ennen analyysivaihetta. Vilka (2023, 86) tuo esiin, että tutkittavaksi valitaan vain tekeillä olevan katsauksen kannalta erityisen merkitykselliset tutkimukset. Hakuprosessin jälkeen kirjallisuuskatsauksen sisällönanalyysissä tulisi siis olla "vain ne tutkimukset analyysin kohteena, joiden avulla pystyy vastaamaan tutkimuskysymyksiin, ja vain niiltä osin kuin ne käsittelevät tutkimuskysymyksessä käsiteltyjä asioita". Esimerkiksi teorioita tai menetelmiä

ei analysoida silloin, jos kirjallisuuskatsauksen tavoitteena on yhdistellä tutkimusten tuloksia toimintasuosituksiksi. (Vilkka 2023, 86.)

Vilkan mukaan sisällönanalyysi muodostuu kolmesta vaiheesta. Vaiheet ovat: a) analyysin valmistelu, b) analyysin organisointi ja c) analyysin raportointi. Analyysin ensimmäisessä eli valmisteluvaiheessa tiedot järjestetään sellaiseen muotoon, jossa niitä voi tutkia. Tähän kuuluu esimerkiksi tunnistamis- ja seulontavaiheet. Aineiston järjestämisvaiheessa selvitetään: 1) katsauksessa tutkimuskohteena olevien kunkin tutkimuksen aihe, teoria ja menetelmä, 2) oliko tutkimuksen tavoitteena esimerkiksi selittää, kuvailla tai kartoittaa ja 3) mikä oli riippuva muuttuja, jos tutkimus pyrkii selittämään asioita. Tässä kohtaa erilaisin apuvälinein, kuten taulukoin, kuvioin ja kaavioin tehtävä havainnollinen jäsentely auttaa tutkittavien tutkimusten tietojen yhdistelemisessä. (Mt., 86-87.)

Analyysin toisessa vaiheessa tehdään induktiivinen analyysi, eli toisin sanoen aineistosta löytyneistä ja tutkimuskysymyksen kannalta olennaisista havainnoista edetään tuloksiin ja päätelmiin. Jotta kirjallisuuskatsaus on toistettavissa, viimeisessä eli kolmannessa vaiheessa analyysi ja tulokset kuvataan ja havainnollistetaan raportoinnin tasolla. (Mt., 87.)

Lisäksi Vilkka esittelee muutamia kysymyksiä, joilla sisällönanalyysiä voi viedä eteenpäin:

- 1) Mitä yhteistä tutkimuksissa on suhteessa tutkimuskysymykseesi?
- 2) Mitä eriäviä tai vastakkaisia näkökantoja tutkimuksilla on?
- 3) Mistä eriävät tai vastakkaiset näkökannat johtuvat (erilaiset lähtöoletukset, teoreettiset näkökulmat, menetelmät)?
- 4) Millaisia asioita tutkimukset käsittelevät tutkimuskysymyksesi alasta hyvin, puutteellisesti tai jättävät kokonaan käsittelemättä?
- 5) Mitä vielä pitäisi tietää, jotta asian voisi ymmärtää tai ratkaista? (Vilkka 2023, 87.)

Aluksi ryhmittelin löytämiäni sanoja ja ilmaisuja karkeasti luokkiin "teemat", "asiat", "toimijat" ja "toistuvat tai poikkeavat sanat tai ilmaisut". Jako "teemoihin" ja "asioihin" oli osin rinnakkaista ja koin, että monet ilmaisut olisivat voineet kuulua kumpaan tahansa luokkaan. Tämä oli kuitenkin vasta analyysin ensimmäinen vaihe, jonka tarkoituksena oli löytää aineistosta tutkimuskysymyksen kannalta keskeiset sanat ja ilmaisut.

Seuraavassa vaiheessa syvensin tarkastelua. Väritin löytämiäni sanoja eri värisillä kynillä eli värikoodasin tekemääni jaottelua erilaisiksi luokiksi. Esimerkiksi sosiaalisiksi ongelmiksi luokiteltavat asiat väritin yhdellä värillä, terveydellisiksi ongelmiksi luokiteltavat asiat väritin toisella värillä, ja kolmannen värin valitsin sosiaalisen kuntoutuksen onnistumista edistävälle asioille. Luokittelin samalla värillä sanat ja ilmaisut, jotka koin teemallisesti liittyvän yhteen. Tämä auttoi jäsentelemään yksittäisiä mutta keskeisiä asioita, kun ne alkoivat piirtymään aineistosta esiin, ja oli samalla hyödyllistä myös kokonaisuuden hahmottamisessa. Kyseisen analyysivaiheen visuaalisen luonteen vuoksi tätä oli mukava tehdä, vaikka joidenkin sanojen kohdalla jouduinkin miettimään enemmän millä värillä ne koodaisin, ja saatoinkin käyttää alustavasti kahta väriä.

Tämän jälkeen aloin vertailemaan eri artikkeleista tekemiäni luokitteluja ja etsimään yhtäläisyyksiä tai rinnakkaisuuksia värikoodien mukaan. Seuraavaksi aloin pohtimaan sopivia yläkäsitteitä, joilla voisin nimetä löytämäni luokat. Keskeisiä esiin nousseita teemoja ovat kasaantuneet elämänvaikeudet, monimutkaiset ja pitkäkestoiset ongelmat, tehostetun tuen tarve sekä vuorovaikutus, osallisuus ja asiakaslähtöisyys. Kuvioon 3 olen luokitellut sisällönanalyysissä esiin nousseita asioita.

Sosiaaliset ongelmat asiakkaan taustalla	Terveydelliset ongelmat
- osattomuus, heikko osallisuus, syrjäytyminen/marginalisoituminen - työn, koulutuksen ja perhesuhteiden ulkopuolella oleminen - erilaiset päihdeongelmat - poikkeavat teot, rikollisuus, väkivalta - velkaantuneisuus, maksuhäiriömerkinnät, toimeentulovaikeudet - vuokratilastit, järjestyshäiriöt, asunnon puutteellinen hoito - kasautuneet elämänvaikeudet ja haasteet, ylisukupolvinen huono-osaisuus	- riippuvuussairauden kehittyminen - psyykkiset häiriöt, mielenterveysongelmat - oppimisvaikeudet, lukihäiriö, tarkkaavaisuushäiriö, neuropsykiatriset ongelmat, autismin kirjo - uupumus, univaikeudet - paniikkihäiriö, jännittäminen, sosiaalisten tilanteiden pelko - somaattiset ongelmat esim. tartuntataudit - muut terveysongelmat, heikko terveys
	(jatkuu)

Kuvio 3. Aineiston luokittelu (jatkuu).

Sosiaalisen kuntoutuksen onnistumista edistävät tekijät - ammatillinen tuki vieraisiin ja unohtuneisiin toimintamalleihin - uuden sosiaalisen tilan avautuminen, sosiaalisten taitojen karttuminen, sosiaalinen vahvistuminen, itseilmaisu ja muiden erityisyyden kunnioittaminen - keskinäinen empatia ja luottamuksen ilmapiiri, vastuunotto muista ihmisistä, kuuluminen yhteisöön, yhteisötaidot - oman osallistumisen säätely, osallistumisen eri asteet - vertaistuen ja asiantuntija-avun yhdistelmä - halu muutokseen (sisäiset tarpeet), oma motivaatio ja vastuunotto, osallistumishalu - suunnitelmallisuus ja tavoitteellisuus	Toistuvat teemat - vuorovaikutus, dialogisuus, kuunteleminen - osallisuus, asiakaslähtöisyys, omien tarpeiden määrittely - yksilöllisten tarpeiden tunnistaminen ja yksilölliset, räätälöidyt ratkaisut - yhteisöllisyys, paikallisyhteisö - sosiaalinen vahvistuminen, sosiaalinen toimintakyky - elämänhallinnan paraneminen ja vastuunotto omasta elämästä - erilaisten ja uusien näkökulmien havaitseminen itse, välitavoitteet ja pienet onnistumiset
---	---

Kuvio 3. Aineiston luokittelu.

3.5 Tutkimuksen eettisyys

Pro gradu -tutkielman prosessin alkuvaiheessa tutustuin eettisiin periaatteisiin ja vastuullisen tutkimuksen ohjeistuksiin Lapin yliopiston (2023) verkkosivuilla ja lisäksi katsoin Tutkimuseettisen neuvottelukunnan (2020) videon, jossa kerrottiin eettisestä ennakoarvioinnista. Ohjeiden perusteella totesin, että tutkimuksessani kyseessä ei ole sensitiivinen aineisto enkä käsittele henkilötietoja. Minun ei siis tarvinnut hankkia tietosuoja koskevia suostumuksia eikä tutkimuslupaa.

Rehellinen ja vilpitön toiminta toisen tutkimustyötä kohtaan korostuu kirjallisuuskatsauksessa, onhan kyseessä toisten tutkijoiden tekemien tutkimusten tutkiminen. Tutkijan on oltava aina kriittinen, kunnioittava ja rakentava, kun hän on analysoimassa ja arvioimassa toisten tutkimuksia, mutta ei koskaan arvostelevalle ja mustamaalaava. Hakuprosessin aikana eettistä tutkimustapaa edistetään taulukoimalla valikoidut tutkimukset niin, että tiedoissa ja tulkinnoissa ei ole virheitä. Aina kun tekstin sisältö sen vaatii, käytetään lähdeviitteitä. Raportoinnin yhteydessä toisten tutkijoiden tuottamaa tietoa tuodaan esille oikeassa valossa ja kunnioittaen. Lisäksi jos kirjallisuuskatsaus on toimeksi annettu ja/tai sillä on rahoittaja, tulee se tuoda selkeästi esiin. (Vilkkä 2023, 99.)

Laadukas kirjallisuuskatsaus on systemaattinen, yksiselitteinen, kattava ja toistettava (mt., 100). Tämä vaade toteutuu noudattamalla edellisissä luvuissa kuvailtuja toimintatapoja aineiston hankinnan ja analysoinnin suhteen: suunnitelmallisuutta, järjestelmällisyyttä, huolellisuutta ja kriittistä arviointia. Nämä periaatteet ovat mukana läpi kirjoitusprosessin. Vilkkä toteaa, että tehdyssä kirjallisuuskatsauksessa arvioidaan prosessin eri vaiheissa tehdyt valinnat ja päätökset. Arviointi kohdentuu 1) kirjallisuuskatsauksen tarkoituksen määrittelyyn, 2) tutkimuskysymyksen kiteyttämiseen, 3) aineiston haun suunnitteluun sekä sisällyttämisen ja poissulkemisen kriteerien määrittelyyn, 4) aineiston haun toteuttamiseen, 5) aineiston analyysiin, 6) synteysiin sekä 7) kirjallisuuskatsauksen tekstinä. (Mt., 100.)

4 TUTKIMUKSEN TULOKSET

4.1 Sosiaaliset ongelmat asiakkaiden taustalla

Aika ja paikka vaikuttavat siihen, mikä nähdään sosiaalisena ongelmana ja miten siihen puututaan valtion taholta - tai puututaanko ollenkaan. Esiteollisessa yhteiskunnassa valtion suhtautuminen useimpiin "sosiaalisiin" kysymyksiin oli passiivista, ja ongelmat sosiaalisissa olosuhteissa nähtiin ennen kaikkea järjestyskysymyksinä. Sosiaalinen kysymys nousi esille teollisen yhteiskunnan kehittyessä ja silloin alettiin tekemään sosiaalisia kartoituksia. Köyhäinhoito kehittyi ja sosiaalisiin uudistuksiin liittyviä vaatimuksia alkoi esiintyä yhteiskunnallisella tasolla. Hyvinvointiyhteiskunnassa painottui sellaisten toimenpiteiden ja uudistusten etsiminen, joilla ratkaistaisiin sosiaaliset ongelmat, ja hyvinvointialan ammattikunta laajeni. Jälkmodernissa yhteiskunnassa puolestaan suhtaudutaan jopa pakkomielteisesti riskeihin, rikoksiin ja henkilökohtaisiin ongelmiin. Nykyisin myös tiedonvälitys ja globalisaatio ovat merkittäviä yhteiskunnallisia voimia. (Meeuwisse & Swärd 2002, 28.)

Arvojen väliset konfliktit ovat aina kuuluneet sosiaalisiin ongelmiin liittyvään keskusteluun. Asiaa voi tarkastella kysymällä, onko kyseessä yksittäisen ihmisen ongelma vai yhteiskunnan? Eräs näkökulma painottaa yksilöllisiä ominaisuuksia, jotka johtavat köyhyteen, alkoholismiin ja prostituutioon. Useissa eurooppalaisissa maissa työväenliikkeen sijaan vaati yleisiä sosiaalisia uudistuksia, koska työväenliikkeen mukaan köyhyys ja kehnot asuinolot aiheuttivat puutetta, kerjuuta, kodittomuutta ja prostituutiota. Työväenliikkeen keskitti huomionsa rakenteisiin, jotka aiheuttivat ongelmia ja ratkaisuna nähtiin oikeuksien takaaminen ja uudistukset, joista valtio on vastuussa. Aktiivinen sosiaalipolitiikka siis olisi vastaus puutteeseen, kurjuuteen ja köyhyteen. (Meeuwisse & Swärd 2002, 32-33.) Tällainen arvojen välinen ristiriita jatkuu edelleen, sillä esimerkiksi Suomessa 1990-luvun puolivälistä eteenpäin vallassa olleet uusliberalistiset talouspolitiikan linjat painottavat valintoihin ja ongelmiin liittyvää henkilökohtaista vastuuta.

Myös oppikirjoissa ja sanakirjoissa löytyy erilaisia perinteitä, joiden mukaan sosiaalinen ongelma voidaan määritellä. Yksi tapa lähestyä käsitettä on ongelmallisten yhteiskunnallisten olosuhteiden kautta. Monissa amerikkalaisissa kurssikirjoissa muun

muassa eriytyminen, työttömyys, köyhyys, rikollisuus ja prostituutio esitetään tyypillisinä esimerkkeinä sosiaalisista ongelmista. Toinen näkökulma liittyy erilaisiin ihmisryhmiin, jotka nähdään haavoittuvina ja yhteiskunnallisen avun tarpeessa olevina. Ruotsalaisen sanakirjan määritelmä keskittyy kansalaisten elinolosuhteiden puutteisiin: "Sosiaalinen ongelma, puute kansalaisten elinolosuhteissa, mikä koskee niin montaa ihmistä, että valtion tai yksittäisen organisaation tartuttava asiaan. Se saattaa koskea terveyteen, ravintoon, asumiseen ja työskentelyolosuhteisiin liittyviä vähimmäisvaatimuksia, mutta myös kohtalaisia mahdollisuuksia virkistäytymiseen, turvallisuutta ja perusvapauksia." (Meeuwisse & Swärd 2002, 35.)

Sosiaalisen kuntoutuksen asiakkaana on usein ihminen, joka tarvitsee monia yhtäaikaista tukitoimia, ja moniongelmaisuus nousee vahvasti esiin aineistosta (esim. Hautala & Kaarakka 2018; Määttä 2018; Raivio 2018). Yleisiä työskentelyn kohteita ja tavoitteita ovat kodin ulkopuolella liikkuminen, liikkeelle lähtö, mielekkään tekemisen löytäminen, päihteiden käytön hallinta, sosiaalisten tilanteiden harjoittelu, osallisuuden edistäminen sekä työ- ja koulutusmahdollisuuksien selvittäminen (Pale & Hytti 2023). Toisin sanoen sosiaalisen kuntoutuksen asiakkaalla voi esimerkiksi olla pitkäaikaistyöttömyyteen, koulutuksen puutteeseen ja toimeentuloon liittyvien vaikeuksien lisäksi myös mielenterveys-, terveys- ja päihdepalvelujen tarvetta. Ongelmat ovat siis monimutkaisia ja kasaantuneita sekä toisiinsa kietoutuneita. Äärimmillään ongelmien pitkittyminen, vakavoituminen ja kasautuminen voi johtaa jopa pitkäaikaisasunnottomuuteen. Esimerkiksi suomalaisessa asumissosiaalisessa työssä asiakkaiden tyypillisiä haasteita ovat vuokratästit, järjestyshäiriöt ja puutteellinen asunnon hoito (Rasilainen 2018).

Myös rikollisuus on eräs sosiaalinen ongelma. Rikosseuraamuksen, kuten vankeusrangaistuksen suorittamisen jälkeen, ja oikeastaan jo siirtymävaiheessa vankilasta koevapauteen, vapautuvilla vangeilla on mittavaa sosiaaliseen kuntoutukseen kuuluvien tukitoimien tarvetta (Hautala & Kaarakka 2018). Vapautuvilla vangeilla esiintyy vakavia päihdeongelmia, asunnottomuutta, pitkäaikaistyöttömyyttä, toimeentulovaikeuksia ja köyhyyttä, ja lisäksi osan kohdalla laitospäätös on alkanut jo lapsuudessa (mt.). Rikollisuutta, väkivaltaa, runsasta alkoholin- ja huumeidenkäyttöä sisältävä elämäntapa johtaa pitkälle edenneeseen syrjäytymiseen ja marginalisoitumiseen, kun ihminen on työn, koulutuksen ja perhesuhteiden ulkopuolella. Monella on vaarana pudota läheisistä ihmissuhteista ja

kannattelevista sosiaalisista verkostoista huumeongelman tai tekemänsä rikoksen vuoksi. (Mattila-Aalto 2018; Hautala & Kaarakka 2018.)

Sosiaalisen kuntoutuksen voi katsoa olevan myös ennaltaehkäisevää toimintaa, ja sellaista on tarjolla erilaisilla järjestöillä. Tämän tyyppiseen matalan kynnyksen toimintaan voi hakeutua omaehtoisesti siinä vaiheessa, kun päihde- tai muu riippuvuus ei ole vielä muuttunut pahaksi (esim. Kivipelto & Palojärvi 2018). Järjestöillä on tarjolla palveluita ja kohtaamispaikkoja myös ihmisille, joiden päihdeongelma on ehtinyt kehittyä vakavaksi, mutta jotka ovat aloittaneet toipumisprosessin. Tällöin vakavaan päihdeongelmaan on asiakkaiden kohdalla kuulunut koulutuksen ja työn ulkopuolella oloa, mahdollisesti myös rikollista alakulttuuri (Tainio & Jauhiainen 2016).

Työllistymiskysymykset ovat pitkään kytkeytyneet sosiaaliseen kuntoutukseen. Erilaisissa työllisyyskokeiluissa, työvalmennuksissa ja muissa työttömille työnhakijoille suunnatuissa ryhmissä olevien asiakkaiden kohdalla sosiaaliset ongelmat liittyvät muun muassa vajaatyökykyisyyteen (johon ovat vaikuttaneet myös terveydelliset ongelmat), sosiaalisten taitojen puutteeseen, päihdeongelmiin, arjen sujuvuuteen, huono-osaisuuteen ja syrjäytymiseen. Varsinkin nuorten kohdalla on havaittavissa elämänhallinnan puutteita muun muassa raha-asioihin ja omasta kodista huolehtimiseen liittyen. (Saikku & Kokko 2012; Perkiö & Koivu 2017; Ketola ym. 2018.) Työttömien työnhakijoiden lisäksi sosiaalisen kuntoutuksen asiakkaina voi olla työkyvyttömyyseläkkeellä olevia (Perkiö & Koivu 2017). Työkykyä voivat heikentää myös vaikeat elämän- tai perhetilanteet (Saikku & Kokko 2012). Vaikka hankala elämän- tai perhetilanne ei välttämättä määrity yhteiskunnallisesti sosiaalseksi ongelmaksi, esimerkiksi perheyksikössä toimiminen kuitenkin edellyttää sosiaalisia taitoja.

Nuorten aikuisten (noin 18-25-vuotiaat) kohdalla, esimerkiksi nuorten työpajoilla olevilla asiakkailla, moniongelmaisuus ei aina nouse yhtä vahvasti esiin kuin vanhemmilla aikuisilla. Nuorilla on vaihteleva koulutustausta, sen sijaan yhteistä on jääminen eripituisiksi ajoiksi työn ja koulutuksen ulkopuolelle. Osalla nuorista on kasaantuneita ongelmia, mutta osalla ne liittyivät lähinnä ammatinvalintaan, koulutus- tai työpaikan saamiseen tai itselle soveltuvan työelämään johtavan reitin löytymiseen. Nuoret eivät välttämättä miellä itseään syrjäytyneiksi, vaan monen kohdalla syrjäytymisen kokemukset ovat väliaikaisia ja

sijoittuvat pitkittyneisiin, nuoruuteen liittyviin siirtymävaiheisiin tai koulutukseen: opetuksessa mukana pysymiseen, kaverisuhteisiin, vuorokausirytmiin ja kiusaamiseen. Toisaalta joillakin nuorilla on taustalla koulukiusatuksi tulemista, syrjäytetyksi tulemisen kokemuksia, perheväkivaltaa, vanhempien kyvyttömyyttä huolehtivaan vanhemmuuteen, läheisen kuolema tai ylipäättään monia kasaantuneita ongelmia, ja sen myötä monenlaisia työ- ja toimintakykyyn liittyviä erityistarpeita. Osalla pikavipeistä, rikosvastuista tai elämiseen kuuluvista laskuista aiheutunut velkaantuminen johtaa maksuhäiriömerkintöihin ja ulosottoon. (Lindh & Lappi 2018; Romakkaniemi ym. 2018; Romakkaniemi & Kataja 2020.)

Monilla nuorilla on yksinäisyyden ja ulkopuolisuuden kokemuksia (Pietiläinen 2017; Romakkaniemi & Kataja 2020). Yksinäisyys heikentää yksilön hyvinvointia ja altistaa psyykkisille, fyysisille ja sosiaalisille ongelmille, joita ovat muun muassa univaikeudet, ylipaino, mielenterveysongelmat sekä sosiaalinen vetäytyminen (Pietiläinen 2017.) Yksittäisenä kokemuksena yksinäisyyttä ei ehkä katsota sosiaalisesti ongelmaksi, mutta jos se koskettaa yhä laajempaa joukkoa, sillä on myös sosiaalisia vaikutuksia esimerkiksi toimintakyvyn ja osallisuuden heikkenemisenä.

Sosiaalista kuntoutusta koskevissa tutkimuksissa ei välttämättä tule ilmi erityisiä asiakasryhmiä, vaan asiakkaiden todetaan olevan yleensä työikäisiä ja syystä tai toisesta työelämän ulkopuolella (ks. Puromäki ym. 2017). Sen sijaan on esitetty arvioita, että sosiaalisen kuntoutuksen potentiaalisia asiakkaita on paljon, mutta suuri osa heistä on sosiaalityön ja muiden palveluiden tavoittamattomissa tai pudonnut palveluiden ulkopuolelle. Tavallista on, että sosiaalisen kuntoutuksen (myös potentiaalisilla) asiakkailla on laaja-alaisen ja kokonaisvaltaisen tuen tarvetta. He siis tarvitsevat monia yhtäaikaista sosiaali- ja terveystalveta. Potentiaalisia asiakkaita saattaa olla esimerkiksi koulutuksen ja työelämän ulkopuolella olevien nuorten sekä työkyvyttömyyseläkettä ja sairauspäivärahaa saavien joukossa. Tilanteen mukaan asiakkaina voivat olla myös kuntoutujan perhe ja läheiset. (Raivio 2018.)

4.2 Terveydelliset ongelmat asiakkaiden taustalla

Tutkimuksen aineistosta nousi esiin myös monenlaisia terveysongelmia. Selvyyden vuoksi luokittelen tähän sekä psyykkiseen että fyysiseen terveyteen liittyvät ongelmat. Aina yksiselitteinen jäsentely ja ongelmien erottelu joko sosiaaliseksi tai terveydelliseksi ongelmaksi ei kuitenkaan ole selkeää, sillä esimerkiksi päihdeongelma ja päihteiden sekakäyttö voidaan katsoa sekä terveysongelmaksi (fyysinen riippuvuus) että sosiaaliseksi ongelmaksi (ongelmasta aiheutuvien laajojen sosiaalisten vaikutusten vuoksi) (ks. esim. Mattila-Aalto 2018).

Sosiaalisen kuntoutuksen asiakkaiden taustalta löytyy usein erilaisia päihde- ja mielenterveysongelmia, heikko fyysinen terveydentila sekä pitkittyneitä sairausjaksoja, mikä vaikuttaa esimerkiksi työkykyyn ja siihen, että työntekovalmiudet ovat jääneet hankkimatta tai rapistuneet (esim. Saikku & Kokko 2012; Perkiö & Koivu 2017; Puumalainen 2018). Joissakin tilanteissa somaattiset ongelmat, kuten tartuntataudit, ovat seurausta päihdeongelmasta (Hautala & Kaarakka 2018). Tämä tuo hyvin esiin sen, miten sosiaaliset ja terveydelliset ongelmat kietoutuvat toisiinsa. Se puolestaan vahvistaa käsitystä siitä, että ihmisen toimintakyvyn kokonaisvaltainen huomiointi ja tukeminen on tärkeää, ja sosiaalisessa kuntoutuksessa tarvitaan yhteistyötä eri alojen ammattilaisten kesken.

Asiakkailla esiintyvien mielenterveysongelmien kirjo on laaja. Haasteisiin kuuluu muun muassa psyykinen kuormittuneisuus, uupumus, univaikeudet, masentuneisuus, itsetuhoisuus, syömishäiriöt, paniikkihäiriö, jännittäminen ja sosiaalisten tilanteiden pelko (Saikku & Kokko 2012; Ketola ym. 2018; Romakkaniemi ym. 2018). Oppimishäiriöt ja erilaiset neuropsykiatriset ongelmat kuten tarkkaavaisuushäiriöt ja autismikirjon häiriöt nousivat myös aineistossa esiin (esim. Lindh & Lappi 2018; Romakkaniemi & Kataja 2020). Nämä neuropsykiatriset vaikeudet johtuvat keskushermoston toiminnan häiriöistä (Voutilainen & Ilveskoski 2020; Käypä hoito -suositus 2023), joten olen luokitellut ne ensisijaisesti terveysongelmien kohdalle. Eräs aineistosta esiin noussut seikka oli myös se, että erityisesti vammaisen nuoren palvelupolku näyttäytyy leimatun nuoren palvelupolkuna (Romakkaniemi & Kataja 2020).

4.3 Asiakkaiden sosiaalisen toimintakyvyn vahvistamisen keinot

Sosiaalinen toimintakyky ja sen tukeminen on keskeisessä asemassa sosiaalisessa kuntoutuksessa. Ammattilaisten tuki ja kumppanuus on tarpeen, kun kuntoutujaa autetaan hankkimaan niitä tietoja ja taitoja, joita mahdollisimman hyvä fyysinen, psyykkinen ja sosiaalinen toimintakyky edellyttävät. Sosiaalisen toimintakyvyn voi hahmottaa erilaisista elämäntaidoista rakentuvana yksilön toimintavalmiutena. Näitä elämäntaitoja ovat muun muassa itsestä huolehtiminen, kotona suoriutuminen, liikkuminen, koulunkäynti, työ, kommunikointi, sosiaaliset vuorovaikutussuhteet, oppiminen ja tiedon soveltaminen. Näiden tietojen hankkimista voidaan kutsua aikuisten oppimistehtäviksi. Aineistoon kuuluneissa SOSKU-osahankkeissa sosiaalisten taitojen vahvistaminen ja lisääminen oli keskeisessä roolissa. Sosiaaliin taitoihin kuuluu itseilmaisuuksiin liittyvät taidot, kyky luoda ja ylläpitää ihmissuhteita ja ottaa vastuuta myös muista sekä kyky luottaa toisiin. Yksinäisyys ja sosiaalisten kontaktien puute aiheuttavat syrjäytymistä ja heikentävät luottamusta omiin keskustelu- ja vuorovaikutustaitoihin sekä kykyä liittyä toisiin. Osa hankkeisiin kuuluneista toiminnoista keskittyi sosiaalisten taitojen kehittämiseen, ja osassa luotiin tilanteita näiden taitojen harjoittamiselle tai uusien sosiaalisten suhteiden syntymiselle ja vahvistumiselle. (Raivio 2018; ks. myös esim. Pietiläinen 2017; Ketola ym. 2018; Pale & Hytti 2023.)

Palvelurakenne, palvelukokonaisuus, palvelupolku ja palveluverkosto, monipalveluasiakkuus, monialainen yhteistyö ja organisaatioiden välinen yhteistyö nousivat tärkeinä käsitteinä aineistosta esiin. Lisäksi keskeistä on siirtymävaiheen palveluiden tunnistaminen, sillä monesti asiakkaat tarvitsevat tukea myös sosiaalisen kuntoutuksen jälkeen. Monipalveluasiakkuuteen tulee kohdistaa erityishuomiota, jotta palvelutarve tulisi täytettyä. (esim. Tainio & Jauhiainen 2016; Hautala & Kaarakka 2018; Määttä 2018.) Muussa tapauksessa tilanteet pitkittyvät, monimutkaistuvat ja muuttuvat vaikeasti autettaviksi kokonaisuuksiksi. Sosiaalisen kuntoutuksen asiakkaat ovat kuitenkin eri-ikäisiä ja erilaisissa elämäntilanteissa, joten tarvittavat tukitoimetkin voivat olla erilaisia, samoin asiakaskohtaiset tavoitteet. Asiakassegmentoinnista voisi olla hyötyä, koska sen avulla määriteltäisiin selkeästi kyseessä oleva asiakasryhmä ja siihen liittyvä tuen tarve. (Määttä 2018.)

Kuntoutusprosessissa tulee kuitenkin huomioda asiakkaan omat tarpeet ja valinnat, eli

asiakaslähtöisyys, valinnanvapaus, itsemääräämisoikeuden kunnioittaminen sekä osallisuuden vahvistaminen ovat tärkeitä arvoja. Palvelut ja palvelupolku tulee räätälöidä asiakaskohtaisesti ja asiakkaalla on oltava mahdollisuus osallistua omaa kuntoutumista koskeviin järjestelyihin, sisältöihin ja tavoitteisiin. Kun henkilöllä on oikeus valita itselleen sopivat toimenpiteet, hän voi sitoutua oman tilansa kohentamiseen. Vuorovaikutus, dialogisuus, yksilöllisyys, omaehtoisuus ja aito kuunteleminen nousivat vahvasti esiin merkittävänä periaatteina asiakastyössä. (ks. esim. Perkiö & Koivu 2017; Puromäki ym. 2017; Ketola ym. 2018; Puumalainen 2018; Rasilainen 2018; Vuokila-Oikkonen 2018; Romakkaniemi & Kataja 2020.) Sen sijaan kontrolloiva ote työskentelyssä tai velvoittava osallistuminen koetaan kielteisesti, sillä asiakas ei välttämättä koe hyötyvänsä kyseisestä kuntoutusmuodosta (Ketola ym. 2018; Puumalainen 2018). Esimerkiksi eräs ryhmätoiminta koettiin turhauttavaksi, sillä siihen asiakkaat olivat tulleet työllisyyspalveluiden "pakottamana", eivätkä toiminnan tavoitteet olleet asiakkaille selkeitä tai sitten ne koettiin itselle sopimattomiksi. Työllistyminen ei kaikille ollut se ensisijainen vaihtoehto, eivätkä asiakkaat kokeneet opiskelu- ja työvalmiuksiensa kohentuneen ryhmätoiminnassa. Tulevaisuuden hahmottaminen ja pareittain toteutetut työhaastatteluharjoitukset kuitenkin tuntuivat ryhmän jäsenistä mielekkäiltä. (Puumalainen 2018.)

On luonnollista, että jos jokin toiminta tuntuu turhautavalta, silloin siihen ei sitoudu eikä motivaatio ole korkealla. Aineistossa asiakkaiden ulkoista motivaatiota pyrittiin lisäämään rahallisilla kannustimilla, kuten kulukorvauksen, kaupunkiliikenteen työmatkalipun ja lounasruuan muodossa (Perkiö & Koivu 2017; Pale & Hytti 2023). On myös havaittavissa, että sosiaalinen kuntoutus on eräänlaista tasapainoilua joustavuuden ja sitouttamisen välimaastossa (Lindh & Lappi 2018; Romakkaniemi & Kataja 2020).

Joissakin tilanteissa esimerkiksi työllistyminen ei ole realistinen vaihtoehto, tai sen aika on vasta mahdollisesti paljon myöhemmin tulevaisuudessa. Toisinaan liikkeelle on lähdettävä arjen perusasioista, kuten päivärytmistä, ruuanlaitosta, hygieniasta, kodinhoidosta, kaupassa käymisestä ja vuokran sekä laskujen maksusta. (esim. Saikku & Kokko 2012; Puromäki ym. 2017; Puumalainen 2018; Lindh & Lappi 2018; Romakkaniemi & Kataja 2020; Pale & Hytti 2023.) Joskus sosiaalisen kuntoutuksen asiakkaiksi katsotaan myös varsinaisen asiakkaan perhe ja läheiset (Puromäki ym. 2017; Raivio 2018). Tilanteessa, jossa asiakas on joutunut tai joutumassa asunnottomaksi, korostuu asumisen turvaaminen ja asunnottomuuden

ennaltaehkäisy. Tavallisesti asunnottomuus merkitsee ihmiselle syvää ulkopuolisuutta yhteiskuntajärjestelmästä - toisin sanoen asunto on edellytys muiden ongelmien ratkaisemiselle. Tukea saatetaan tarvita asunnon saamiseen, siisteyteen ja ylläpitoon, arjentaiteihin sekä taloudenhallintaan. Velka-, talous- ja hätöasiat sekä niiden järjestelyt ovat yhä suuremmassa roolissa asumissosiaalisessa työssä. (Rasilainen 2018)

Vaikka työllistyminen ei siis olisikaan juuri sillä hetkellä tavoitteena, on sosiaalisen kuntoutuksen avulla saavutettavissa monia muita tavoitteita sekä positiivisia muutoksia asiakkaan elämässä ja hyvinvoinnissa. Työvalmennukseen pääsy tarkoitti valmentautujalle paluuta säännölliseen elämään ja vuorovaikutukseen arkisissa tilanteissa sekä uuden sosiaalisen tilan avautumista (Ketola ym. 2018). Toisessa tutkimuksessa mielekäs tekeminen, ihmissuhteet ja tulevaisuuden suunnittelu nousivat eniten vastauksissa esiin, kun asiakkailta kysyttiin, mitä sosiaalisen kuntoutuksen ryhmä oli antanut heille. Lisäksi asiakkaat olivat kokeneet edistystä sekä elämänhallintansa että työllistymis- ja koulutustilanteensa suhteen. (Perkiö & Koivu 2017.) Myös kolmannessa tutkimuksessa asiakkaat kokivat esimerkiksi elämänlaatunsa ja terveytensä parantuneen sekä muilta ihmisiltä saamansa tuen lisääntyneen, vaikka osa tavoitteista jäi saavuttamatta (Pale & Hytti 2023).

Rikollisesta ja/tai päihteiden täyttämästä elämäntavasta irrottautumisessa keskeisiksi teemoiksi nousevat uuden elämän ja arjen rakentaminen, tehostettu tuki, kuntoutusjatkumo, päihdekuntoutus ja päihteettömyys, uudenlaisen identiteetin ja toimijuuden rakentaminen, toisin sanoen kokonaisvaltainen elämänmuutos. Jotta kuntoutuminen onnistuisi, sen edellytyksenä on omasta motivaatiosta johtuva sisäinen muutostyö – tämä tuli usein aineistossa esiin, liittyipä aihe työttömyyteen, rikollisuuteen tai päihdeongelmaan. Koska tuen tarpeet ovat moninaisia, tarvitaan esimerkiksi koevapauden tai työllistymiskokeilun aikana eri tahojen yhteistyötä elämän perusasioiden järjestämisen ja arjen hallintataitojen opetteluun mahdollistamiseksi. Tukea tarvitaan kuitenkin myös vapautumisen koittaessa, jotta arjen perusteiden ylläpitäminen ja vahvistaminen jatkuisi. Samoin tukea tarvitaan silloinkin, kun toipuminen päihderiippuvuudesta etenee suotuisasti, jotta päihteetön elämä vakiintuisi. (esim. Saikku & Kokko 2012; Tainio & Jauhiainen 2016; Hautala & Kaarakka 2018; Mattila-Aalto 2018.)

Päihderiippuvuudesta toipumisen etenemistä voi sosiaalisen kuntoutuksen näkökulmasta

arvioida muun muassa seuraavien tekijöiden kautta: kuntoutujan päihteettömyys on vakiintunut tai vakiintumassa; kuntoutuja ottaa vastaan tarjottua apua ja tukea; kuntoutuja hyväksyy toipumisprosessin hitauden; kuntoutujan arki sujuu ja hän tunnistaa tuen tarpeensa; kuntoutuja pitää tehdyistä sopimuksista kiinni; kuntoutuja luopuu rikollisesta alakulttuurista; kuntoutuja ottaa vastuun läheisistä ihmissuhteistaan (Tainio & Jauhiainen 2016). Esimerkiksi laittomien huumeiden käytön lopettaminen voi saada ihmisessä aikaan halun rakentaa rikkoontuneita läheissuhteita uudelleen (Mattila-Aalto 2018).

Naisille suunnatussa ehkäisevässä päihdetoiminnassa naiset puolestaan kokivat saaneensa aiempaa enemmän positiivista elämänasennetta ja kykyä iloita pienistäkin asioista sekä tukea ja työkaluja esimerkiksi huonosta parisuhteesta lähtemiseen tai rajojen asettamiseen läheisille. Osa naisista ilmoitti vähentäneensä alkoholin tai muiden päihteiden käyttöä, ja tietoisuuden lisääntymisen kautta mukaan oli tullut harkintaa riippuvuuksista irti pääsemisestä. (Kivipelto & Palojärvi 2018.) Sosiaalisessa kuntoutuksessa vähittäisyys, vaihteellisuus ja pienten onnistumisten huomiointi kuntoutusprosessin aikana on erittäin tärkeää, sillä välitavoitteiden ja pienten onnistumisten kautta voidaan havaita tilanteessa tapahtunut myönteinen muutos. Onnistumisen kokemuksilla ja korjaavilla kokemuksilla on huomattava vaikutus siihen, että asiakkaan tilanteessa voi tapahtua muutosta. Lisäksi myönteisen palautteen avulla korostetaan asiakkaan omaa vastuuta. (esim. Perkiö & Koivu 2017; Lindh & Lappi 2018; Vuokila-Oikkonen & Keskitalo 2018; Romakkaniemi & Kataja 2020.)

Sosiaalisen kuntoutuksen yhtenä työmuotona käytetään ryhmämuotoista kuntoutusta. Ryhmätoiminnassa keskeisiä kuntoutumista edistäviä asioita ovat vertaistuki, ammattilaisilta saatava ohjaus, keskustelu ryhmässä, luottamuksen ilmapiiri, erilaiset ja uudet näkökulmat, ajatusten ja tunteiden käsittely ja ohjaaminen, Ryhmätoiminnan avulla myös omien tarpeiden määrittely, itsenäisyys sekä itsearvostus vahvistuvat. Lisäksi yhteisöllisessä toiminnassa tarjoutuu mahdollisuuksia harjoitella ja kartuttaa sosiaalisia taitoja. Uusi minäkäsitys ja itseymmärrys johtavat siihen, että asenne itseä kohtaan muuttuu myönteisemmäksi ja itsetunto paranee. (esim. Tainio & Jauhiainen 2016; Ketola ym. 2018; Kivipelto & Palojärvi 2018; Mattila-Aalto 2018.)

Tiivis yksilötyö, työntekijän aito kiinnostus, helppo lähestyttävyyys sekä pitkäaikainen ja

sitkeä kannustus on tärkeää, sillä liikkeelle lähteminen ja palveluun tuleminen saattaa olla asiakkaalle vaikeaa. Myös luottamuksen rakentuminen vie aikaa – esimerkiksi kuuden kuukauden työskentelyaika on liian lyhyt silloin, kun korjaavaa työtä tarvitaan runsaasti. Työntekijä puolestaan tarvitsee riittävästi aikaa ja asiantuntemusta voidakseen tunnistaa asiakkaan tuen tarpeet kokonaisvaltaisesti ja kyetäkseen vastaamaan niihin. Asiakkaan ehdoilla ja arjessa toimiminen sekä arjessa mukana kulkeminen kuitenkin kannattaa, sillä aineiston asiakkaat kokivat, että heitä on kuunneltu ja heistä välitetään. Tällainen työskentely synnyttää kokemuksen osallisuudesta yhteiskuntaan. Elämän moninaisten ongelmien selvittämisessä palveluohjauksella ja tarvittaessa asiakkaan asianajajana toimimisella on tärkeä rooli. (esim. Puumalainen 2018; Romakkaniemi & Kataja 2020; Pale & Hytti 2023.) Esimerkkinä arjella rinnalla kulkemisesta on se, miten työntekijät olivat olleet asiakkaiden mukana erilaisilla asiointikäynneillä kuten Kelassa, sairaalassa ja lääkärissä. Toisaalta asiakkaat olivat tyytyväisiä myös siihen, että jos halusivat itse pitää etäisyyttä jossakin asiassa, niin työntekijä ei "tupannut" yksityisalueelle. (Puumalainen 2018.)

Aineistossa oli havaittavissa näyttöä siitä, että erilaisten sosiaalisen kuntoutuksen työmuotojen, kuten yksilötyön ja ryhmämuotoisen toiminnan yhdistäminen, on tarpeen positiivisten vaikutusten aikaansaamiseksi. Sosiaalinen vahvistuminen, arjen taidot ja elämäntilanteen edistäminen ovat keskeisessä asemassa muutokseen pyrittäessä. Aineistossa sosiaalisen kuntoutuksen työmuotoina käytettiin muun muassa keskusteluja kuntoutusohjaajan tai sosiaalityöntekijän kanssa, tiivistä yksilötyötä asiakkaan arjessa, kurssitoimintaa (esimerkiksi itsenäisen asumisen valmennuskurssi), vertaistukiryhmiä ja muuta ryhmämuotoista toimintaa kuten työvalmennusta. Asiakaslähtöisyys on tärkeässä asemassa tässäkin kohtaa, sillä kaikki eivät halua tai kykene osallistumaan esimerkiksi ryhmätoimintaan (ks. Puromäki ym. 2017; Puumalainen 2018; Pale & Hytti 2023). Asiakaslähtöisyyttä on myös muun muassa se, että palvelut järjestetään lähipalveluna ja niitä kehitetään yhdessä asiakkaiden kanssa (ks. esim. Perkiö & Koivu 2017; Puromäki ym. 2017).

Sosiaalinen kuntoutus on aktiivista ja tavoitteellista toimintaa, jolla tuetaan asiakkaan elämäntilanteen vahvistumista (Vuokila-Oikkonen & Keskitalo 2018). Asiakaslähtöisyys varmistetaan räätälöimällä yksilöllisiä tarpeita tukeva palvelupolku, ottamalla asiakas mukaan omien asioidensa hoitoon mahdollisimman varhaisessa vaiheessa sekä tekemällä tiivistä yhteistyötä. Asiakkaan toiveita ja mielipiteitä kuunnellaan ja niiden mukaan pyritään

toimimaan mahdollisimman paljon. Konkreettisiin käytännön toimenpiteisiin kuuluu muun muassa palvelutarpeen arviot, asiakassuunnitelmat, palveluiden räätälöinti sekä suunnitelmien ja asiakkaan tilanteen tarkka seuranta. (Puromäki ym. 2017.) Ratkaisukeskeiseen työotteeseen kuuluu toiveikas ja tulevaisuuteen suuntautunut ajattelutapa niin asiakkaalla kuin työntekijällä. Tärkeää on mahdollisuuksien näkeminen sekä eteneminen pienin askelin kohti tavoitteita. Osallisuutta vahvistaa myös menneiden kokemusten positiivinen hyödyntäminen sekä toivon ja unelmien luominen. (Vuokila-Oikkonen & Keskitalo 2018.)

Lapin aluetta koskevassa aineistossa paikallisuus, paikallisen kulttuurin merkitys ja siirtymät nousevat tärkeinä teemoina esiin. Osalla nuorista on yksinäisyyden kokemuksia. Monet nuoret eivät kuitenkaan miellä itseään syrjäytyneiksi eikä syrjäytyminen ole heidän puheessaan merkittävässä asemassa, vaan keskeistä nuorille on omien valintojen, toimijuuden ja toimintamahdollisuuksien reflektointi. Aineistosta ilmenee, että kiinnittyneisyys paikkakuntaan ohjaa nuorten valintoja, vaikka paikalliset työ- ja koulutusmahdollisuudet olisivat rajalliset. Usein Lapin nuorella on edessään tilanne, lähteäkö kasvukeskuksiin kouluun tai työnhakuun, vai jäädäkö kotiseudulle. Muualle muuttaminen voi aiheuttaa juurettomuutta, vierautta, yksinäisyyttä ja kavereiden puutetta. Pohjoisella paikallisuudella ja paikallisuuden sosiaalisella rakenteella on nuorille tärkeä merkitys, ja esimerkiksi lapsuudenkoti ja perhe saattaa olla merkittävä sosiaalisen tuen lähde. Sen sijaan kodin tuomat läheissuhteet, kuten omat vanhemmat, suojaavat emotionaaliselta yksinäisyydeltä. Lähtemisen ja jäämisen problematiikka on läsnä nuorten valinnoissa, eikä tällaisia valintoja ole välttämättä helppoa tehdä varsinkaan siirtymävaiheessa nuoruudesta aikuisuuteen. (Pietiläinen 2017; Romakkaniemi ym. 2018.)

Rakenteellisella tasolla sosiaalisessa kuntoutuksessa voidaan luoda yhteisöllisyyttä edistäviä rakenteita ja toimintamalleja. Näiden toimintamallien avulla tarjotaan mahdollisuuksia sosiaalisten taitojen kehittämiseksi luomalla myönteinen ilmapiiri yksinäisten nuorten aikuisten huomiointiin. Tarjolla on myös asiantuntija-apua yksinäisyyteen liittyvien negatiivisten ajattelumallien korjaamiseen. Lisäksi tarvitaan huomion kohdistamista huono-osaisuutta edistäviin rakenteisiin. Ne voivat liittyä niin perhesuhteisiin kuin yhteiskunnalliseen palvelurakenteeseen, ja näihin rakenteisiin pyritään puuttamaan asiantuntijoiden tuella. (Pietiläinen 2017.) Esiin nousee myös sosiaalisen median ja

tietotekniikan käyttötapojen kehittäminen siten, että ne lisäävät erityistä tukea tarvitsevien nuorten arjessa selviytymistä ja osallisuutta yhteiskunnassa (Lindh & Lappi 2018).

5 JOHTOPÄÄTÖKSET JA POHDINTA

Sosiaalisen kuntoutuksen asiakkaiden taustat ja lähtötilanteet ovat moninaisia, mutta yhteisiä tekijöitä on havaittavissa. Tyypillistä on moniongelmaisuus eli useiden eri ongelmien ja elämänvaikeuksien kasaantuminen sekä laaja-alaisen tuen tarve, mikä tuli esiin lähes kaikissa tämän katsauksen artikkeleissa. Aikuissosiaalityön kentällä edellytetään vaativaa ja monialaista toimintakyvyn vahvistamiseen liittyvää työtä. Nuorten (18-29-vuotiaat) kohdalla tässä on kuitenkin hajontaa, sillä osalla nuorista haasteet ovat kasautuneita, kun taas osa tarvitsee tukea vain jollakin tietyllä osa-alueella, kuten työllistymisessä tai opiskelupaikan saamisessa (Romakkaniemi ym. 2018; Romakkaniemi & Kataja 2020).

Lisäksi Saikun ja Kokon (2012) tutkimus poikkesi muista artikkeleista siinä, että toiminnan kohderyhmänä olivat kaikki työttömät, eli mukana oli myös vastikään työttömäksi jääneitä. Avoimeksi jäi kuitenkin kysymys, oliko vasta lyhyen aikaa työttömänä olleilla henkilöillä muita haasteita vai työllistyivätkö he nopeasti uudelleen, sillä tätä ei artikkeleissa eritelty. Tämä oli myös ainoa katsauksen artikkeleista, joka oli kirjoitettu ennen uuden sosiaalihuoltolain voimaantuloa (2015). Pääsääntöisesti voi kuitenkin todeta, että sosiaalisen kuntoutuksen parissa kohdataan kasaantuneita elämänhaasteita, osittain jopa ylisukupolvista huono-osaisuutta. Epäsuotuisa tilanne on voinut alkaa jo lapsuudessa esimerkiksi oppimisvaikeuksien, turvalliseen ja huolehtivaan vanhemmuuteen kykenemättömien vanhempien tai laitосkierteen muodossa.

Kivipellon ja Palojärven (2018) artikkeli puolestaan poikkesi muista siinä mielessä, että tarkastelu keskittyi ennaltaehkäisevään toimintaan, tässä tapauksessa ehkäisevään päihdetyöhön. Naisten vertaisryhmien tarkoituksena on tarjota matalan kynnyksen tukea, ennen kuin ongelmat pahenevat ja monimutkaistuvat. Toimintaan hakeutuvilla ei siis välttämättä ole vielä monimutkaisia ja päällekkäisiä ongelmia, vaan kyseessä saattaa olla yksittäinen riippuvuus, johon nainen lähtee hakemaan tukea. Vertaistukeen ja ammatilliseen ohjaukseen perustuva ohjelma oli kuitenkin vaikuttanut laajasti ja moniulotteisesti naisten arkeen, elämänhallintaan ja ihmissuhteisiin. Myös tällaista varhaiseen tukeen keskittyvää toimintamallia voi siis hyvin kutsua sosiaalseksi kuntoutukseksi, sillä se vahvistaa yksilön itsetuntoa, vuorovaikutustaitoja ja elämänhallintaa sekä edistää hyvinvointia ja sosiaalista toimintakykyä. Lisäksi aineiston perusteella on pääteltävissä, että etenkin nuorten kohdalla

varhainen tuki on tärkeässä roolissa, jotta suhteellisen vähäistä tukea tarvitsevan nuoren ongelmat eivät ala pitkittymään ja kasaantumaan. Ennaltaehkäisevien ja varhaisen tuen palveluiden tarjoaminen on myös yhteiskunnan etu, koska silloin asiakkaan palvelutarve on kevyempi eikä tarvita niin monia vaativan ja tehostetun tason palveluja kuin tilanteessa, jossa ongelmat ovat pitkittyneet ja monimutkaistuneet. Tämä näyttää siis olevan jossain määrin myös rakenteellinen kysymys. Sosiaali- ja terveydenhuollon palveluiden ohessa tulisi varsinkin nuorison kohdalla panostaa rakentavien toimintamahdollisuuksien, kehittävien harrastusten ja ammattikoulutuksen järjestämiseen (ks. Rauhala 2005, 139).

Usein asiakkaan tilanne on kuitenkin ehtinyt mennä pahaksi ja tarvitaan tehostettua tukea. Muun muassa päihdeongelmat ovat yleisiä sosiaalisen kuntoutuksen asiakkailla (esim. Perkiö & Koivu 2017; Puumalainen 2018; Pale & Hytti 2023). Päihdekuntoutuksella on tärkeä merkitys esimerkiksi vankilasta vapautuvien henkilöiden siirtyessä siviiliin, jotta rikollisuudesta irrottautuminen ja elämänmuutoksen tekeminen olisi mahdollista. Sosiaalityöllä ihmisen tilanteeseen voidaan vaikuttaa edistämällä ihmisen onnistunutta sijoittumista yhteiskuntaan silloin, kun kyseessä on rangaistuksensa suorittanut ja laitoksesta palaava henkilö – toisin sanoen sosiaalisen kuntoutuksen keinoin voidaan valmistaa tarvittavat ulkoiset puitteet (ks. Rauhala 2005, 137, 139). Päihdekuntoutuksen lisäksi vapautuvilla vangeilla on usein myös asunnon hankintaan, arjen järjestämiseen ja elämän perusasioiden opetteluun liittyvää tehostetun tuen tarvetta, joka jatkuu myös vapautumisen jälkeen. Siviiliin siirtyessä tukea tarvitaan arjen perusasioiden ylläpitämiseen ja vahvistamiseen. (Hautala & Kaarakka 2018.) Rasilainen (2018) painottaakin asunnon merkitystä kuntoutumisen edellytyksenä, sillä asunnon saamisen myötä ihmisen voimavaroja vapautuu arjen ja elämän järjestämiseen. Tämä kaikki palautuu ihmisen kokonaisvaltaisuuteen ja siihen, miten kokonaisuuden osat vaikuttavat toisiinsa.

Kirjallisuuskatsauksen aineistossa asumiseen ja arjen taitoihin liittyvät perusasiat, kuten vuokranmaksu, ruuanlaitto, kodista huolehtiminen, laskujen maksu ja päivärytmi olivat vahvasti läsnä. Sosiaalisen toimintakyvyn edistämisessä on tärkeää aloittaa pienin askelin ja asettaa aluksi pieniä tavoitteita, jotta niistä saisi onnistumisen kokemuksia ja kuntoutuminen etenee (esim. Perkiö & Koivu 2017; Vuokila-Oikkonen & Keskitalo 2018; Romakkaniemi & Kataja 2020). Tällaiset elämänhallintaan kuuluvat asiat vaikuttavat olevan sosiaalisen kuntoutuksen käytännön ydinaluetta, aivan kuten teoriassa ja lainsäädännössä on tuotu esiin.

Asiakkaan ehdoilla ja arjessa toimiminen on edellytyksenä sille, että elämänhallinta paranee ja asiakas sitoutuu työskentelyyn sekä omaan kuntoutumiseensa. Voidaan sanoa, että sosiaalinen kuntoutus on eräänlaista tasapainottelua järjestelmällisyyden ja joustavuuden välillä.

Myös vuorovaikutustaidot ja vuorovaikutukseen liittyvät kysymykset olivat aineistossa keskeisessä asemassa. Tätä voi peilata Rauhalan (2005) ja Niemelän (2014) kokonaisvaltaisiin ihmiskäsityksiin, joissa ihmisen sosiaalinen ulottuvuus ja tilaatio vaikuttaa psyykkiseen ja fyysiseen ulottuvuuteen sekä toisinpäin. Esimerkiksi psyykkiset ongelmat ja häiriöt ilmenevät sanallisessa vuorovaikutuksessa muun muassa estyneenä kommunikaationa tai päinvastoin estottomuutena ja solvaavina ilmauksina. Toiminnassa nämä psyykkiset häiriöt ilmenevät puolestaan poikkeavana käytöksenä kuten väkivaltana. (Ks. Niemelä 2014, 37.) Nämä teemat olivat vahvasti läsnä läpi aineiston.

Paikallisuus nousi mielenkiintoisena teemana esiin Lappia koskevasta aineistosta. Paikallisella yhteisöllä on tärkeä merkitys Lapin nuorille, sen sijaan muualla maassa paikallisuus ja alueellisuus ei tullut samalla tavalla esiin. Osittain tämä saattaa johtua tutkimusten erilaisista näkökulmista ja kysymyksenasetteluista, mutta uskon tähän vaikuttavan muutkin syyt. Ensinnäkin Lapissa välimatkat ovat aivan toista luokkaa kuin Keski- ja Etelä-Suomessa. On täysin eri asia muuttaa opiskelu- ja työpaikan perässä Inarista Helsinkiin, kuin Valkeakoskelta Tampereelle. Lapsuudenperhe ja paikallinen kaveripiiri ovat sosiaalisen tuen lähteitä, ja kauas toiselle paikkakunnalle muuttaminen voi aiheuttaa pelkoa yksin jäämisestä. Toiseksi elämäntapa ja kulttuuri on erilaista Suomen pohjoisosissa verrattuna eteläosiin. Lapissa eletään pitkälti maaseutumaisissa, jopa erämaatyppisissä olosuhteissa, ja perinteisiin elinkeinoihin, kuten poronhoitoon liittyvä (heimo)yhteisöllinen elämäntapa vaikuttaa asukkaiden tietoisuudessa edelleen. Siirtyminen hektiseen ja urbaaniin, kapeiden ja korkeiden kerrostalojen sävyttämään kaupunkiympäristöön ei välttämättä näyttäydy houkuttelevalta vaihtoehdolta ihmiselle, joka on tottunut elämään jylhän luonnon ja avaran tilan ympäröimänä. Toisaalta kuitenkin vähäiset opiskelu-, työ- ja harrastusmahdollisuudet voivat aiheuttaa myös yksinäisyyttä, kun ei ole paikkoja, joissa voisi helposti tutustua uusiin ihmisiin ja solmia itselle merkittäviä sosiaalisia kontakteja.

Kuten on tullut todettua, ihminen on kokonaisvaltainen olento, jonka erilaiset ulottuvuudet

ovat kytköksissä ja vaikuttavat toisiinsa. Vastaavasti sosiaalinen kuntoutus on kokonaisvaltaista kuntoutusta ja sen tehtävänä on tukea ihmisen kokonaisvaltaista hyvinvointia. Näin ollen ongelmien ratkaisuun tarvitaan usein monialaista yhteistyötä eri alan ammattilaisten kanssa. Sosiaali- ja terveysalojen ammattilaiset tarvitsevat tietoa muista alalla olevista toimijoista, jotta palvelukokonaisuus voidaan onnistuneesti räätälöidä asiakkaan tarpeiden mukaan. Erityisen tärkeää on huolehtia myös siirtymävaiheen palveluista, jotta asiakas ei putoa tyhjän päälle (esim. Tainio & Jauhiainen 2016; Hautala & Kaarakka 2018; Määttä 2018). Sujuva palvelujatkumo edesauttaa kuntoutumisprosessin tasaista etenemistä.

Vapaaehtoisuus ja valinnanvapaus ovat tärkeitä elementtejä sosiaalisessa kuntoutuksessa. Kun asiakkaalla on mahdollisuus valita ja vaikuttaa, millaiseen toimintaan osallistuu tai on osallistumatta, samoin kuin mahdollisuus säädellä osallistumisensa tasoa, se tukee asiakkaan kuntoutumista, hyvinvointia, itsemääräämisoikeutta ja osallisuutta (ks. esim. Perkiö & Koivu 2017; Lindh & Lappi 2018; Romakkaniemi & Kataja 2020). Nämä ovat tärkeitä periaatteita sosiaalityössä. Vapaaehtoisuus lisää asiakkaan sitoutumista palveluun ja oman tilanteensa edistämiseen (Rasilainen 2018), kun taas "pakotettuna" palveluun joutuminen koetaan turhauttavana, eikä asiakas välttämättä koe toiminnan tavoitteita itselleen sopivana (Puumalainen 2018). Valinnanvapauden teemaa voisi ajatella niinkin, että sosiaalisen toimintakyvyn kohentuessa ihmisen toimintamahdollisuudet laajenevat, mikä puolestaan lisää entisestään ihmisen vapautta ja valinnanmahdollisuuksia. Asiakkaan oma motivaatio ja halu muutokseen on ratkaiseva tekijä; myös tämä seikka tuli usein aineistossa esiin. Työntekijä voi vaikuttaa myönteisesti asiakkaaseen olemalla aidosti kuunteleva sekä ottamalla huomioon asiakkaan toiveet.

Koska sosiaalisen kuntoutuksen asiakkaat ovat eri-ikäisiä ja erilaisissa elämäntilanteissa, tarvittavat tukitoimet ja asiakaskohtaiset tavoitteet ovat erilaisia (Määttä 2018). Monille nuorille oman paikan löytäminen maailmassa, esimerkiksi koulutuksen ja työllistymisen kautta, ovat ensisijaisia tavoitteita tilanteessa, jossa perusasiat (kuten päivärhythmi) ovat kunnossa. Toisaalta monilla aikuisilla on vaikeita terveysongelmia, päihdeongelmia ja sosiaalisen toimintakyvyn haasteita, jolloin työllistyminen ei välttämättä ole realistinen tavoite (ks. esim. Puromäki ym. 2017; Puumalainen 2018). Kuntoutuminen on kuitenkin vaihteellinen prosessi, joten esimerkiksi päihdeongelman helpottaessa ja sosiaalisen

toimintakyvyn vahvistuessa, myös koulutukseen ja työllistymiseen liittyvien vaihtoehtojen pohtiminen ja suunnittelu voi tulla asiakkaalle ajankohtaiseksi (esim. Tainio & Jauhiainen 2016; Perkiö & Koivu 2017).

Vaikka asiakkaat ovat hyvin eri-ikäisiä ja erilaisissa elämäntilanteissa, tarvitaan jonkinlaista asiakkaiden ryhmittelyä, jotta palveluiden suunnittelu ja toteuttaminen olisi toimivaa ja järjestelmällistä eikä sattumanvaraista. Asiakassegmentoinnin avulla määritellään kyseessä oleva asiakasryhmä ja siihen liittyvä tuen tarve, ja tuotteistamisen avulla palvelu voidaan vakiinnuttaa osaksi sosiaalisen kuntoutuksen palvelujärjestelmää (Määttä 2018; Romakkaniemi & Kataja 2020). Asiakassegmentointia voi kuitenkin tehdä eri tavoin. Segmentointia voi tehdä esimerkiksi perustuen ikään, ongelman tyyppiin (onko kyseessä mielenterveysongelma, päihdeongelma, työttömyys, asumisen ongelma...) tai ongelman laatuun (varhaisessa vaiheessa oleva ongelma – vaikeutunut ongelma). Segmentoinnin haasteellisuus tulee mielestäni esiin siinä, että tavallisesti sosiaalisen kuntoutuksen asiakkailla on nimenomaan päällekkäisiä ongelmia. Mihin niistä lähdetään ensin puuttumaan? Tässä kohtaa avuksi tulee yksilöllisesti suunniteltu ja räätälöity palvelupolku sekä palvelukokonaisuus. Lisäksi myös asiakkaan perhe ja läheiset voidaan nähdä sosiaalisen kuntoutuksen asiakkaina: jotta asiakkaan kuntoutuminen onnistuu, koko perheen elämänhallinnan tukeminen saattaa olla ratkaisevan tärkeää, ja varsinkin yksin elävillä ihmisillä lähipiirin merkitys voi olla suuri sosiaalisten taitojen ja toimintakyvyn ylläpitämisessä (Puromäki ym. 2017, 26).

Tässä kirjallisuuskatsauksessa oli mukana useampi SOSKU-hankkeeseen ja sen osahankkeisiin liittynyt raportti tai artikkeli. Koen, että erilaiset hankkeet ja pilotoinnit ovat hyödyllisiä, kun pyritään selkeyttämään sosiaalisen kuntoutuksen asemaa ja kehittämään sekä vakiinnuttamaan siihen liittyviä palveluita. Asiakkailta saadaan tärkeää tietoa siitä, mikä toimii ja mikä ei, sekä siitä millaisia palveluja he tarvitsevat. Asiakkaiden näkökulmasta palveluiden yhteiskehittäminen voi parhaimmillaan luoda osallisuuden kokemuksia ja vahvistaa toimintakykyä. Vertaisarvioitujen tutkimusartikkelien lisäksi koin myös nämä vertaisarvioimattomat hankeraportit ja -artikkelit hyödyllisinä kirjallisuuskatsauksen tulosten kannalta, sillä aineisto oli ajankohtaista ja suoraan käytännöstä sekä kehittämistyöstä tulevaa. Kaiken kaikkiaan löysin tutkimustani varten kattavasti eri-ikäisiin (nuoret ja aikuiset) ja erityyppisiin asiakasryhmiin sekä erilaisiin

sosiaalisen kuntoutuksen työmuotoihin liittyvää aineistoa, ja sanoisin sen olevan etuna tässä kirjallisuuskatsauksessa.

On orastavaa näyttöä siitä, että erilaisten sosiaalisen kuntoutuksen työmuotojen yhdistäminen, kuten intensiivisen yksilötyön ja ryhmätoiminnan yhdistelmä, olisi tehokasta (Romakkaniemi & Kataja 2020; Pale & Hytti 2023). Yksilöllisyys ja asiakkaan tarpeista lähteminen on valttia tässäkin: ryhmätoiminta ei välttämättä sovi kaikille (Puromäki ym. 2017; Puumalainen 2018), mutta esimerkiksi toiminnallinen ryhmätoiminta sopii varsinkin yksinäisille henkilöille ja sellaisille, joiden on vaikea omatoimisesti osallistua tai hakeutua johonkin toimintaan (Pale & Hytti 2023). Toiminnallisuus tukee ihmisen hyvinvointia (ks. esim. Niemelä 2009), ja mielekkään tekemisen kautta voi löytää uusia mahdollisuuksia sekä näkökulmia. Tämä vahvistaa toiveikkuutta ja tulevaisuuteen suuntautumista. Yksilötyössäkin toiminnallisuus on mahdollista, joskin se painottuu enemmän sosiaaliohjauksen kuin sosiaalityön puolelle.

Ryhmätoiminnassa voi harjoitella sosiaalisia taitoja, kuten itseilmaisua, keskinäisen luottamuksen rakentumista ja vastuunottoa muista, päivärytmin ylläpitämistä sekä uusiin paikkoihin tutustumista (esim. Pietiläinen 2017; Ketola ym. 2018; Raivio 2018; Pale & Hytti 2023). Sosiaalisilla taidoilla on olennainen osuus sosiaalisen toimintakyvyn rakentumisessa. Voisi sanoa, että kuntoutuksen sosiaaliset tasot (ks. Vilkkumaa 2004, 28) eli sosiaalisen perimän, sosiaalisen läsnäolon ja sosiaalisen toiminnan tasot tulevat selkeimmin esiin juuri ryhmätoiminnassa. Etenkin riippuvuuksista toipumisessa vertaistuellalla voi olla huomattava merkitys asiakkaan päivittäiselle toimintakyvylle ja kuntoutumisprosessin etenemiselle, kun yhteisö, läsnäolo ja toiminta ovat arjessa tapahtuvaa tukea (Tainio & Jauhiainen 2016; Mattila-Aalto 2018).

Tiiviillä yksilötyöllä tuetaan asiakkaan arjessa selviytymistä, asioiden hoitamista ja tavoitteiden saavuttamista sekä luodaan toivon ja muutoksen ilmapiiriä (esim. Puumalainen 2018; Vuokila-Oikkonen & Keskitalo 2018; Pale & Hytti 2023). Vaikeuksien ja ongelmien hyväksymisen myötä avautuu mahdollisuus asteittaiseen irtautumiseen kielteisestä ajattelusta. Työskentelyn onnistuessa asiakkaan itseluottamus, itsetunto ja itsearvostus vahvistuvat. Edistys, oppiminen, onnistumisen kokemukset sekä uudet vaihtoehdot ja ratkaisut parantavat asiakkaan itsetuntoa ja toimijuutta. Identiteetin muuttuessa myös

toiminta muuttuu. Tärkeää on, että asiakas ottaa vastuuta omasta elämästään, ja myönteistä palautetta antamalla tätä vastuuta voi korostaa – silloin asiakas huomaa kykenevänsä näihin asioihin. Onnistumisiin ja mahdollisuuksiin keskittyminen on keskeisessä roolissa. Sosiaalisen kuntoutuksen kokonaisuuteen kuuluu siis monentyyppistä työskentelyä ja eri työmuodot tukevat toisiaan, kun haetaan myönteistä muutosta asiakkaan elämään.

Sosiaalityöntekijä tarvitsee kykyä kuunnella asiakasta ja hänen toiveitaan sekä kykyä tunnistaa nekin tarpeet, joita asiakas ei ehkä tule maininneeksi tai ei ole itse huomannut. Asiakas tietää parhaiten oman tilanteensa, mutta työntekijän ammattitaitoa tarvitaan silloin, kun asiakkaan voimavarat ovat riittämättömät eikä hän tiedä, miten alkaisi parantamaan tilannettaan. Työntekijän asiantuntijuuteen kuuluu taito tunnistaa moniulotteiset tilanteet, arvioida ja rakentaa palvelukokonaisuus. Kaoottisessa elämäntilanteessa olevaa auttaa se, että kaaoksen ulkopuolella oleva sosiaalityöntekijä hahmottaa keskeiset muutostarpeet ja keinot, joilla muutosta lähdetään hakemaan. Asiakkaan omat tavoitteetkaan eivät alussa ole välttämättä tiedossa tai selkeytyneitä. Asiakas on kuitenkin otettava mukaan kuntoutuksensa järjestelyjen, sisältöjen ja tavoitteiden suunnitteluun mahdollisimman varhaisessa vaiheessa. Työntekijältä edellytetään tutkivaa otetta, jonka avulla kartoitetaan asiakkaan elämäntilanne ja arvioidaan yhdessä tuen tarpeet. Myös voimavarojen ja vahvuuksien ääneen nimeäminen, menneiden kokemusten positiivinen hyödyntäminen sekä näkökulman vaihtaminen edistävät muutoksen tapahtumista.

Sosiaalinen kuntoutus on suunnitelmallista ja tavoitteellista toimintaa. Työskentelyssä vuorovaikutus ja dialogisuus ovat keskeisessä asemassa. Asiakslähtöisyys, kysymysten esittäminen, työntekijän aito kiinnostus ja kuuntelu, helppo lähestyttävyyys, ymmärtäminen sekä hyväksyntä ovat tärkeitä tekijöitä, kun asiakkaaseen halutaan saavuttaa rakentava yhteys – samalla antaen tilaa silloin, kun asiakas ei jostakin asiasta halua puhua. Työntekijä tukee asiakasta ratkaisujen löytämisessä sekä pienten välitavoitteiden asettamisessa ja niiden saavuttamisessa. Tätä työskentelyä ei voi tehdä kiireellä. Vaikka asiakkaan elämä saattaa olla hyvinkin kriisiytynyttä, niin sosiaalinen kuntoutus eroaa lyhytaikaisesta kriisityöskentelystä. Kuntoutuminen on vaiheittaista ja prosessiin on varattava riittävästi aikaa. Jo pelkästään asiakkaan ja työntekijän välisen luottamuksen rakentumiseen saattaa mennä useampi kuukausi, ja sitten vasta päästään kunnolla muutostyöskentelyyn. Luottamuksen rakentuminen on kuitenkin tärkeä vaihe, ja jo sen aikana asiakkaiden elämässä alkaa

tapahtua pieniä myönteisiä muutoksia. Luottamussuhteen rakentuminen on itsessään eräs myönteinen muutos. Vuorovaikutus on yksi sosiaalisen toimintakyvyn ulottuvuuksista ja se lisää osallisuutta ja sitoutumista. Asiakkaan resurssit lisääntyvät tällaisen sosiaalisen pääoman muodossa. Uusien resurssien saaminen, tarvittavien resurssien havaitseminen ja niiden entistä parempi käyttö auttavat asiakasta eteenpäin.

Sosiaalisen kuntoutuksen haasteena on, että potentiaalisia asiakkaita on todennäköisesti paljon, mutta iso osa heistä on palvelujärjestelmän ulottumattomissa tai muutoin tipahtanut palvelujen ulkopuolelle (Raivio 2018; ks. myös Määttä 2018). Esimerkiksi koulutuksen ja työelämän ulkopuolella olevien nuorten sekä työkyvyttömyyseläkettä ja sairauspäivärahaa saavien joukossa saattaa olla potentiaalisia asiakkaita. Tällaiset henkilöt tarvitsevat yleensä monia yhtäaikaista sosiaali- ja terveystalvaeluita. (Raivio 2018.) Herääkin kysymys, mikä on johtanut siihen, että heitä ei tavoiteta tai he ovat tipahtaneet palvelujärjestelmän ulkopuolelle? Yhtenä syynä saattaa olla se, että yksittäisellä asiointikäynnillä asiakkaan kokonaistilannetta ja tuen tarpeita ei ehkä ole tunnistettu tai havaittu, eikä häntä siten ole osattu ohjata muiden palveluiden pariin. Aiheesta tarvittaisiin jatkotutkimusta. Tosin haasteena on se, että jos näitä henkilöitä ei tavoiteta palvelujärjestelmän sisällä, heitä on todennäköisesti hankala tavoittaa tutkimusta varten. Olisi kuitenkin kiinnostavaa ja tärkeää saada lisätietoa niistä aukkopaikoista, jotka ovat johtaneet siihen, että asiakkaan kokonaistilanne on jäänyt kartoittamatta tai tarvittava apu on jäänyt saamatta.

Huono-osaisuutta edistäviin rakenteisiin tulisi kiinnittää huomiota ja on selvitettävä, miten näihin rakenteisiin voidaan puuttua. Kyseessä voi olla niin asiakkaan perherakenne kuin yhteiskunnan palvelurakenne. Asiakkaan perherakenteeseen voidaan vaikuttaa yksilötyöllä, johon on otettu mukaan myös asiakkaan perhe. Yhteiskunnan palvelurakenteeseen puolestaan voidaan tuoda muutosta laajemmalla sosiaalisella vaikuttamisella. Keskeistä palveluiden ulkopuolelle tippumisen ehkäisemisessä on varmistaa, että kaikilla sosiaali- ja terveystalvaeluissa työskentelevillä on tietoa erilaisista palveluista ja taitoa tunnistaa asiakkaan/potilaan mahdolliset tarpeet sekä ohjata hänet tarpeelliseksi katsottuun palveluun. Matalan kynnyksen palveluja ja palveluohjausta tarvitaan lisää. Monialainen, ammatti- ja organisaatorajat ylittävä ammattilaisten yhteistyö on suuressa roolissa, kun tavoitteena on edistää sosiaalisen kuntoutuksen asiakkaan elämänmuutosta sekä vahvistaa asiakkaan toimintakykyä ja hyvinvointia.

LÄHTEET

- Ala-Kauhaluoma, Mika & Tuusa, Matti 2015: Sosiaalinen kuntoutus nuorten osallisuuden vahvistajana. *Kuntoutus* 38 (1), 35-41. <https://journal.fi/kuntoutus/article/view/125489>.
- *Hautala, Sanna & Kaarakka, Olli 2018: Vankilasta vapautuminen sosiaalisen kuntoutuksen haasteena. Teoksessa Lindh, Jari & Härkäpää, Kristiina & Kostamo-Pääkkö, Kaisa (toim.): *Sosiaalinen kuntoutuksessa*. Lapland University Press. Rovaniemi, 318-344.
- Heikkilä, Marja & Ruuth, Mari & Puumalainen, Jouni 2019: Sosiaalisesta kuntoutukseen ohjautuminen. *Kuntoutus* 42 (1), 39-44. <https://journal.fi/kuntoutus/article/view/97235>.
- Hinkka, Terhi & Koivisto, Juha & Haverinen, Riitta 2006: Kartoittava kirjallisuuskatsaus sosiaalisen kuntoutuksen työmuodoista ja niiden vaikutuksista. *Stakesin raportteja* 12. Helsinki.
- Jacquelin, Yolaine & Francis, Donna & Devereux, Ian 2013: Collaborative working with service users. Teoksessa Koubel, Georgina (toim.): *Social Work with Adults*. McGraw-Hill Education/Open University Press. Maidenhead, 61-79.
- Juhila, Kirsi 2008: Aikuisten parissa tehtävän sosiaalityön areenat. Teoksessa Jokinen, Arja & Juhila, Kirsi (toim.): *Sosiaalityö aikuisten parissa*. Vastapaino. Tampere, 14-47.
- Järvikoski, Aila & Härkäpää, Kristiina 2011: Kuntoutuksen perusteet. *Näkökulmia kuntoutukseen ja kuntoutustieteeseen*. Helsinki. WSOYpro.
- Järvikoski, Aila 2013: Monimuotoinen kuntoutus ja sen käsitteet. *Sosiaali- ja terveysministeriön raportteja ja muistioita* 43. Sosiaali- ja terveysministeriö. Helsinki.
- Kananen, Jorma 2017: Laadullinen tutkimus pro graduna ja opinnäytetyönä. Jyväskylän ammattikorkeakoulun julkaisuja. Jyväskylä.
- Karjalainen, Pekka 2017: Aikuissosiaalityö. Teoksessa Kananoja, Aulikki & Lähteinen, Martti & Marjamäki, Pirjo (toim.): *Sosiaalityön käsikirja*. Tietosanoma. Helsinki, 247-259.
- Karjalainen, Pekka & Metteri, Anna & Strömberg-Jakka, Minna 2019: Tiekartta 2030. Aikuisten parissa tehtävän sosiaalityön tulevaisuusselvitys. *Sosiaali- ja terveysministeriön raportteja ja muistioita* 41. Sosiaali- ja terveysministeriö. Helsinki.
- Kataja, Kati & Lantela, Pilvikki & Romakkaniemi, Marjo 2020: Dimensions of social rehabilitation: A qualitative interpretive meta-synthesis. *Journal of Social Work* 22 (1), 109-129. <https://doi-org.ezproxy.ulapland.fi/10.1177/1468017320979544>.
- *Ketola, Tuija & Era, Taina & Moilanen, Johanna 2018: Tulkintoja sosiaalisesta kuntoutuksesta työvalmennuksen arjessa. Teoksessa Lindh, Jari & Härkäpää, Kristiina & Kostamo-Pääkkö, Kaisa (toim.): *Sosiaalinen kuntoutuksessa*. Lapland University Press. Rovaniemi, 291-317.
- *Kivipelto, Minna & Palojärvi, Helena 2018: NOVAT-ryhmät naisten valtaistumisen tukena. Teoksessa Kostilainen, Harri & Nieminen, Ari (toim.): *Sosiaalisen kuntoutuksen näkökulmia ja mahdollisuuksia*. *Diak Työelämä* 13. Diakonia-ammattikorkeakoulun julkaisuja, 245-260.
- Kokko, Riitta-Liisa & Veistilä, Minna 2016: Sosiaalityö ja sosiaalinen kuntoutus yhteistyönä. Teoksessa Törrönen, Marita & Hänninen, Kaija & Jouttimäki, Päivi & Lehdo-Lundén, Tiina & Salovaara, Petra & Veistilä, Minna (toim.): *Vastavuoroinen sosiaalityö*. Gaudeamus.

- Kuntoutussäätiö 2016: Sosiaalinen kuntoutus. Menetelmät. <https://yhteisomedia.fi/sosiaalinen-kuntoutus/menetelmat/>. Viitattu 11.10.2023.
- Kuusikko-työryhmä 2022: Kuuden suurimman kaupungin aikuissosiaalityö vuonna 2021. Aikuissosiaalityön asiantuntijatyöryhmä. Koonnut Tanner, Nora. Kuusikko-työryhmän julkaisusarja 4/2022. https://www.hel.fi/hel2/tietokeskus/julkaisut/pdf/22_06_22_Kuusikko_aikuissosiaalityo_2021.pdf.
- Käypä hoito -suositus 2023: Autismikirjon häiriö. Suomalaisen Lääkäriseura Duodecimin ja Suomen Lastenpsykiatriyhdistyksen, Suomen Nuorisopsykiatrisen Yhdistyksen, Suomen Kehitysvammalääkäreiden, Suomen Lastenneurologisen yhdistyksen ja Suomen Psykiatriyhdistyksen asettama työryhmä. Suomen Lääkäriseura Duodecim. <https://www.kaypahoito.fi/hoi50131>. Viitattu 21.3.2024.
- Lapin yliopisto 2023. Tutkimus. Vastuullinen tutkimus. <https://www.ulapland.fi/FI/Tutkimus/Vastuullinen-tutkimus>. Viitattu 19.10.2023.
- Lindh, Jari & Hautala, Sanna 2022: Sosiaalinen kuntoutus monialaisena käsitteenä ja käytäntönä. Teoksessa Autti-Rämö, Ilona & Salminen, Anna-Liisa & Rajavaara, Marketta & Melkas, Susanna (toim.): Kuntoutuminen. Duodecim. Helsinki, 231-238.
- *Lindh, Jari & Lappi, Carita 2018: Hallinnan rationaliteetit sosiaalisessa kuntoutuksessa. Kuntoutus 41 (4), 20-33. <https://journal.fi/kuntoutus/article/view/97333>.
- Liukko, Eeva 2006: Kuntouttavaa sosiaalityötä paikantamassa. SOCCAn ja Heikki Waris -instituutin julkaisusarja 9.
- Liukko, Eeva 2009: Perussosiaalityön mahdollisuuksia - helsinkiläisten projektien näkökulmia sosiaalityön ammatillisiin käytäntöihin. Helsingin yliopisto. Yhteiskuntapolitiikan laitos.
- *Mattila-Aalto, Minna 2018: Kuntoutuskäytäntöjen laadullisen analyysin merkityksestä kuntoutuksen sosiaalisen ulottuvuuden ymmärtämisessä - tapausesimerkki huumeriippuvuuden hoidosta. Teoksessa Lindh, Jari & Härkäpää, Kristiina & Kostamo-Pääkkö, Kaisa (toim.): Sosiaalinen kuntoutuksessa. Lapland University Press. Rovaniemi, 215-238.
- Meeuwisse, Anna & Swärd, Hans 2002: Vad är ett socialt problem? Teoksessa Meeuwisse, Anna & Swärd, Hans (toim.): Perspektiv på sociala problem. Natur och Kultur. Stockholm, 23-53.
- *Määttä, Anne 2018: Sosiaalinen kuntoutus ja yhteensovittavan johtamisen työskentelyprosessi. Teoksessa Kostilainen, Harri & Nieminen, Ari (toim.): Sosiaalisen kuntoutuksen näkökulmia ja mahdollisuuksia. Diak Työelämä 13. Diakonia-ammattikorkeakoulun julkaisuja, 26-38.
- Niemelä, Pauli 2009: Ihmisen toiminnallisuus ja hyvinvointi sosiaalityön teoreettisen ymmärryksen perustana. Teoksessa Mäntysaari, Mikko, Pohjola, Anneli & Pösö, Tarja (toim.): Sosiaalityö ja teoria. PS-kustannus. Jyväskylä, 209-236.
- Niemelä, Pauli 2014: Systemaattinen ihmiskäsitys. Ihminen järjestelmänä: rakenne ja toiminta. United Press Global.
- *Pale, Ulla & Hytti, Tytti 2023: "Pienet tavoitteet, suuret sisällöt". Havaintoja Helsingin sosiaalisen kuntoutuksen Soiva-pilotista. Teoksessa Karjalainen, Pekka & Liukko, Eeva & Muurinen, Heidi & Tolonen, Satu-Mari (toim.): Käytäntötutkimuksia sosiaalityön toimintamalleista. Raportti 11. Terveiden ja hyvinvoinnin laitos. Helsinki, 113-128. <https://www.julkari.fi/handle/10024/147835>.
- *Perkiö, Mikko & Koivu, Annariina 2017: Tampereen sosiaalisen kuntoutuksen mallilla toimintakykyä. Palvelumallin kuvaus ja kyselyaineiston analyysi. Kuntoutus 40 (2), 48-55. <https://journal.fi/kuntoutus/article/view/112398>.

- *Pietiläinen, Rauno 2017: Lappilainen nuori tulevaisuutta etsimässä. Teoksessa Pietiläinen, Rauno & Rätty, Rauni (toim.): Lappilaisen nuoren tulevaisuutta tukemassa. Soku-hankkeessa tehtyä, koettua ja uusia visioita. Sarja B. Tutkimusraportit ja kokoomateokset 1. Lapin ammattikorkeakoulu. Rovaniemi, 27-41.
- Piirainen, Keijo 2018: Yhdenmukaisuutta ja tapauskohtaisuutta sosiaaliseen kuntoutukseen. Palveluohjaus julkisen toimijan ratkaisuna. Teoksessa Kostilainen, Harri & Nieminen, Ari (toim.): Sosiaalisen kuntoutuksen näkökulmia ja mahdollisuuksia. Diak Työelämä 13. Diakonia-ammattikorkeakoulun julkaisuja, 39-57.
- Piirainen, Keijo & Linnakangas, Ritva & Suikkanen, Asko 2018: Palkkatyötavoitteista sosiaaliseen kuntoutukseen - tehostetun tuen keinoin yksilöllisiin muutoksiin? Teoksessa Lindh, Jari & Härkäpää, Kristiina & Kostamo-Pääkkö, Kaisa (toim.): Sosiaalinen kuntoutuksessa. Lapland University Press. Rovaniemi, 98-122.
- Piirainen, Keijo & Linnakangas, Ritva 2021: Sosiaalisen kuntoutuksen toimeenpano näyttöön perustuvana käytäntönä. Yhteiskuntapolitiikka 86 (2), 210-217. <https://www.julkari.fi/handle/10024/141178>.
- *Puromäki, Henna & Kuusio, Hannamaria & Tuusa, Matti & Karjalainen, Jarno 2017: Sosiaalihuoltolaki ja sosiaalinen kuntoutus. Kuntakyselyn tulokset. Työpaperi 47. Terveiden ja hyvinvoinnin laitos. <https://www.julkari.fi/handle/10024/131975>.
- *Puumalainen, Jouni 2018: Asiakastyö sosiaalisessa kuntoutuksessa. Kuntoutus 41 (4), 40-47. <https://journal.fi/kuntoutus/article/view/97335>.
- Puusa, Anu 2020: Näkökulmia laadullisen aineiston analysointiin. Teoksessa Puusa, Anu & Juuti, Pauli (toim.): Laadullisen tutkimuksen näkökulmat ja menetelmät. Gaudeamus. Helsinki, 145-156.
- *Raivio, Helka (toim.) 2018: Enemmän sosiaalista toimintakykyä, lisää osallisuutta! Yhteiskehittäen vaikuttavampaa sosiaalista kuntoutusta. Sosiaalisen kuntoutuksen kehittämishankkeen (SOSKU) 2015-2018 loppuraportti. Työpaperi 7. Terveiden ja hyvinvoinnin laitos. Helsinki. http://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/136144/URN_ISBN_978-952-343-070-9.pdf?sequence=1&isAllowed=y.
- Raivio, Helka 2018: Sosiaalinen kuntoutus voimavaraistamisena - toivon ja muutoksen näkökulma. Teoksessa Kostilainen, Harri & Nieminen, Ari (toim.): Sosiaalisen kuntoutuksen näkökulmia ja mahdollisuuksia. Diak Työelämä 13. Diakonia-ammattikorkeakoulun julkaisuja, 97-117.
- *Rasilainen, Sina 2018: Sosiaalinen kuntoutus asunnottomuustyössä - tunnistetaanko asunnottomuuden ennaltaehkäisy osaksi sosiaalista kuntoutusta? Teoksessa Kostilainen, Harri & Nieminen, Ari (toim.): Sosiaalisen kuntoutuksen näkökulmia ja mahdollisuuksia. Diak Työelämä 13. Diakonia-ammattikorkeakoulun julkaisuja, 200-214.
- Rauhala, Lauri 2005: Ihmiskäsitys ihmistyössä. Yliopistopaino. Helsinki.
- Ruotsalainen, Maria 2022: Ihmisen toiminnallisuuden ja sosiaalisen kuntoutuksen välinen yhteys hyvinvointia edistävässä aikuissosiaalityössä. Kandidaatintutkielma. Lapin yliopisto.
- *Romakkaniemi, Marjo & Kataja, Kati (2020): Palvelutarpeesta palvelutuotteeksi. Sosiaalisen kuntoutuksen aseman vakiinnuttaminen palvelujärjestelmässä. Teoksessa Rätty, Rauni & Pietiläinen, Rauno (toim.): Palvelutarpeesta palvelutuotteeksi. Sosiaalisen kuntoutuksen aseman ja toimintojen vakiinnuttaminen palvelujärjestelmässä - SOKU2-hankkeen tuotoksia, tuloksia ja kokemuksia. Lapin ammattikorkeakoulun julkaisuja. Rovaniemi, 105-129.

- *Romakkaniemi, Marjo & Lindh, Jari & Laitinen, Merja 2018: Nuorten aikuisten osallisuus ja sosiaalinen kuntoutus Lapissa. Sosiaali- ja terveysturvan tutkimuksia 147. Kela. Helsinki.
<https://helda.helsinki.fi/bitstream/handle/10138/232086/Tutkimuksia147.pdf?sequence=1&isAllowed=y>.
- Räty, Rauni & Pietiläinen, Rauno (toim.) 2020: Palvelutarpeesta palvelutuotteeksi. Sosiaalisen kuntoutuksen aseman ja toimintojen vakiinnuttaminen palvelujärjestelmässä - SOKU2-hankkeen tuotoksia, tuloksia ja kokemuksia. Lapin ammattikorkeakoulun julkaisuja. Rovaniemi.
- Saikku, Peppi 2016: Työttömien ammatillinen kuntoutus. Tilannekatsaus asiantuntijahaastattelujen ja kirjallisuuden pohjalta. Kuntoutus 39 (3), 21-30.
<https://journal.fi/kuntoutus/article/view/112993>.
- *Saikku, Peppi & Kokko, Riitta-Liisa 2012: Kuntoutuksen käytännöt Paltamon työllisyyskokeilussa. Kuntoutus 35 (4), 5-16.
<https://issuu.com/kuntoutussaatio/docs/4-12-valmis>.
- Salminen, Ari 2011: Mikä kirjallisuuskatsaus? Johdatus kirjallisuuskatsauksen tyypeihin ja hallintotieteellisiin sovelluksiin. Vaasan yliopiston julkaisuja. Vaasa.
- Sote-uudistus 2023: Hyvinvointialueet. Hyvinvointialuekartta. Hyvinvointialueet.
<https://soteuudistus.fi/hyvinvointialueet>. Viitattu 15.12.2023.
- *Tainio, Hannele & Jauhiainen, Tuula 2016: Päihteet sosiaalisen kuntoutuksen haasteena - esimerkkinä sosiaalinen kuntoutus Harjulan kumppanuustalon toipumiskulttuurissa. Teoksessa Helminen, Jari (toim.): Sosiaalihojaus. Lähtökohtia ja käytäntöjä. Editat. Helsinki, 144-161.
- Terveiden ja hyvinvoinnin laitos 2023: Aiheet. Toimintakyky. Mitä toimintakyky on.
<https://thl.fi/fi/web/toimintakyky/mita-toimintakyky-on>. Viitattu 11.10.2023.
- Tutkimuseettinen neuvottelukunta 2020: Ajankohtaista. Uusi opetusvideo eettisestä ennakoarvioinnista ihmistieteissä. Viitattu 19.10.2023
<https://tenk.fi/fi/ajankohtaista/uusi-opetusvideo-eettisesta-ennakoarvioinnista-ihmistieteissa>.
- Vahva ja välittävä Suomi. Pääministeri Petteri Orpon hallituksen ohjelma 20.6.2023. Valtioneuvoston julkaisuja 58. Valtioneuvosto. Helsinki.
<https://julkaisut.valtioneuvosto.fi/handle/10024/165042>.
- Vilka, Hanna 2023: Kirjallisuuskatsaus metodina, opinnäytetyön osana ja tekstilajina. Art House. Helsinki.
- Vilkkumaa, Ilpo 2004: Kolme tapaa nähdä sosiaalinen kuntoutuksessa. Teoksessa Karjalainen, Vappu & Vilkkumaa, Ilpo (toim.): Kuntoutus kanssamme. Ihmisen toimijuuden tukeminen. Stakes. Helsinki, 27-38.
- Voutilainen, Arja & Ilveskoski, Ismo 2000: Terveystuhoon rooli oppimisvaikeuksien tutkimisessa ja hoidossa. Lääketieteellinen aikakauskirja Duodecim 116 (18), 2025-2031. <https://www.duodecimlehti.fi/duo91767>. Viitattu 21.3.2024.
- *Vuokila-Oikkonen, Päivi & Keskitalo, Elsa 2018: Sosiaalisen kuntoutuksen voimavaroja ja ratkaisukeskeiset menetelmät. Teoksessa Kostilainen, Harri & Nieminen, Ari (toim.): Sosiaalisen kuntoutuksen näkökulmia ja mahdollisuuksia. Diak Työelämä 13. Diakonia-ammattikorkeakoulun julkaisuja, 164-176.
- Väisänen, Raija 2018: Sosiaalisen kuntoutuksen käsite ja kehitysvaiheet. Teoksessa Lindh, Jari & Härkäpää, Kristiina & Kostamo-Pääkkö, Kaisa (toim.): Sosiaalinen kuntoutuksessa. Lapland University Press. Rovaniemi, 19-38.

MTL Mielenterveyslaki (14.12.1990/1116).

SHL Sosiaalihuoltolaki (30.12.2014/1301).

VL Vankeuslaki (23.9.2005/767).

* = mukana kirjallisuuskatsauksen aineistossa

LIITE 1: HAKUPÄIVÄKIRJA

Marraskuu viikko 48

Koska teen tutkielmani suomalaiseen sosiaaliseen kuntoutukseen perustuen, hain aineistoa Lapin korkeakoulukirjaston LUC-Finna-hakukoneella ja rajasin ensimmäisen haun kotimaisten artikkeleiden tietokantaan. Hakusanoina käytin erilaisia yhdistelmiä näistä sosiaaliseen kuntoutukseen liittyvistä sanoista: sosiaalinen kuntoutus, "sosiaalinen kuntoutus", "sosiaalinen kuntoutus" AND asiakkaat, "sosiaalinen kuntoutus" AND "kohderyhmä", "sosiaalinen kuntoutus AND "menetelmät", sosiaalisen kuntoutuksen työmuodot, sosiaalisen kuntoutuksen toteuttaminen.

Sanatarkalla hakufraasilla "sosiaalinen kuntoutus" sekä rajaamalla aineistotyyppiksi kirja, lehti/artikkeli, väitöskirja tai lisensiaatintyö vuosina 2013-2023 suomen tai englannin kielellä, hakutuloksia tuli 59 kappaletta. Näistä suurin osa vaikutti olevan tavalla tai toisella relevantteja tutkielmani kannalta, pois lukien muun muassa useat hevosterapiaan liittyvät julkaisut sekä muutamat lääketieteelliseen tai ammatillisen kuntoutuksen näkökulmaan painottuvat julkaisut. Hakutulokset olivat artikkeleja joko toimitetuista kirjoista tai Kuntoutus-lehden eri numeroista ja kuuluivat joko Kansalliskirjaston Arto-tietokantaan tai Journal.fi -tietokantaan. Väitöskirjoja tai lisensiaatintöitä tuloksissa ei ollut.

Haettaessa laajemmin fraasilla sosiaalinen kuntoutus (ilman lainausmerkkejä) ja rajaamatta hakua pelkästään kotimaisiin artikkeleihin, hakutuloksia tuli 179 kappaletta, jolloin enemmistönä oli muuhun kuntoutukseen, kuten lääkinnälliseen ja kasvatukselliseen kuntoutukseen liittyviä teoksia. Sen sijaan käyttäessäni tarkempia hakufraaseja: "sosiaalisen kuntoutuksen asiakkaat", "sosiaalisen kuntoutuksen kohderyhmät", "sosiaalisen kuntoutuksen menetelmät", "sosiaalisen kuntoutuksen työmuodot" ja "sosiaalisen kuntoutuksen toteuttaminen" tuloksia ei tullut yhtään kappaletta.

Lisäksi hakufraaseilla "sosiaalinen kuntoutus" AND "asiakkaat" tuloksia tuli yksi kappale, joka oli jo aiemmissa hakutuloksissa, hakusanoilla "sosiaalinen kuntoutus" AND "kohderyhmä" tuloksia ei tullut yhtään, ja haettaessa "sosiaalinen kuntoutus" AND "menetelmä" tuloksia tuli kaksi kappaletta, jotka olivat molemmat relevantteja mutta löytyivät jo aiemmista hakutuloksista. Lopuksi kokeilin hakua "sosiaali* kuntout*", joka ei

tuottanut yhtään tuloksia. Sen sijaan hakusanoilla sosiaali* kuntout* tuloksia tuli 652 kappaletta.

Tämän perusteella päätin, että muiden hakusanojen ja -fraasien kokeilu olisi turhaa, eikä tuottaisi uusia viitteitä kirjallisuuskatsaukseen. Näin ollen hakufraasit "sosiaalinen kuntoutus" sekä sosiaalinen kuntoutus (ilman lainausmerkkejä) osoittautuivat tutkielmani kannalta kaikista hedelmällisimmiksi.

Seuraavaksi vuorossa oli kirjallisuuskatsaukseen tulevien viitteiden valikointi. Kävin ensin läpi "sosiaalinen kuntoutus" -fraasin tuloksena saamani viitteet, joita oli 59 kappaletta. Koska viitteitä tuli suhteellisen pieni määrä, kävin ne läpi yksitellen. Vaikka otsikoiden perusteella ajattelin, että aineisto olisi relevanttia, siitä suurin osa karsiutui pois, koska ei soveltunut tutkimukseni näkökulmaan. Tästä hausta sain aineistoon suorasti tai epäsuorasti lähdeviitteiden kautta 9 artikkelia. Tarvitsin lisää aineistoa, joten laajensin hakua selaamalla läpi sosiaalinen kuntoutus -hakufraasin tuloksia (179 kappaletta). Siellä oli pitkälti samoja viitteitä kuin ensimmäisessä haussa sekä runsaasti epärelevantteja artikkeleja, mutta löysin yhden artikkelin aineistoani varten. Tein vielä kolmannen "täydennyshaun" hakusanoilla "sosiaalinen kuntoutus" ja tällä kertaa poistin rajauksen kotimaisten artikkeleiden tietokannasta ja rajasin haun kirjoihin ja lehtiin. Näin sain 25 hakutulosta, joista suuri osa oli tuttuja aiemmilta hakukierroksilta, mutta löysin aineistoani varten vielä kuusi viitettä lisää. Näistä yksi artikkeli jäi kuitenkin pois, kun huomasin sen perustuvan 1990-luvulla tehtyyn tutkimukseen. Tässä vaiheessa aineistoa oli siis kaiken kaikkiaan 15 viitettä.

Joulukuu viikko 50

Joulukuun graduseminaarissa sain ohjaajiltani vinkiksi, että voisin laajentaa hakuni alkamaan vuodesta 2010 lähtien, jolloin mukaan saattaisi tulla lisää aineistoa. Haun laajentaminen on perusteltua siksi, että sosiaalihuoltolaki uudistui vuonna 2014, eli esimerkiksi lain valmisteluun liittyvää tutkimusta olisi mahdollista löytää edeltäviltä vuosilta. Toiseksi vinkiksi sain, että voisin tehdä haun myös Julkarista, joka on Sosiaali- ja terveysministeriön hallinnonalojen julkaisuarkisto.

Tein ensin uuden LUC-Finna-haun, ja pidin muut hakukriteerit samoina, mutta laajensin aikaväliä. Kohdistin haun vuosille 2010-2013 ja käytin hakufraasia "sosiaalinen kuntoutus".

Tuloksia tuli 149 kappaletta (2013-2023: 59 kappaletta). Otsikon perusteella noin 35 viitettä vaikutti liittyvän sosiaaliseen kuntoutukseen. Mukana oli myös muun muassa useita hevosterapiaan liittyviä julkaisuja sekä ammatillisen kuntoutuksen näkökulmaan painottuvia artikkeleja. Varsin runsaasti oli lääkinnälliseen kuntoutukseen ja siihen sisältyvään psykososiaaliseen kuntoutukseen keskittyviä viitteitä.

Seuraavaksi tein haun sanoilla sosiaalinen kuntoutus (ilman lainausmerkkejä). Muut hakuehdot pidin samana. Hakutuloksia löytyi 272 kappaletta, joista suurin osa oli epärelevantteja tutkimukseni kannalta. Uusia viitteitä aineistoon ei tullut, vaan relevantit artikkelit olivat samoja kuin edellisessä haussa.

Lisäksi kokeilin jälleen tarkempia hakufraaseja: "sosiaalisen kuntoutuksen asiakkaat", "sosiaalisen kuntoutuksen kohderyhmät", "sosiaalisen kuntoutuksen menetelmät", "sosiaalisen kuntoutuksen työmuodot" ja "sosiaalisen kuntoutuksen toteuttaminen". Näillä fraaseilla tuloksia ei tullut tälläkään kertaa yhtään kappaletta, kuten ei vuosiin 2013-2023 suunnatussa haussakaan.

Lopuksi kokeilin hakua "sosiaali* kuntout*", joka ei tuottanut yhtään tuloksia. Tämän jälkeen hain sanoilla sosiaali* kuntout*. Tuloksia tuli 652 kappaletta. Aloin käymään tuloksia läpi otsikoita silmäillen. Ensimmäisten 60 tuloksen joukossa oli useita sosiaaliseen kuntoutukseen liittyviä artikkeleja, jotka löytyivät jo aiemmilla hakukerroilla. Mukana oli myös esimerkiksi kuntouttavaan sosiaalityöhön liittyviä artikkeleja. Kävin läpi vielä 60 seuraavaa hakutulosta, mutta ne eivät olleet lainkaan relevantteja aiheeni kannalta, vaan liittyivät pääasiassa muunlaiseen kuntoutukseen. Näin ollen en kokenut tarpeellisena käydä läpi loppuja tuloksia.

Lopuksi kokeilin hakua "sosiaali* kuntout*", joka ei tuottanut yhtään tuloksia. Sen sijaan hakusanoilla sosiaali* kuntout* tuloksia tuli 652 kappaletta.

LIITE 2: KOKO TUTKIMUSAINEISTON KOONTI

	Viite	Julkaisuv uosi	Tekijä(-t)	Luotettavuus	Menetelmät
1	Sosiaalinen kuntoutus ja yhteensovittavan johtamisen työskentelyprosessi	2018 *	Määttä, Anne	Hankeartikkeli	Hankkeessa ollut sosiaalisen kuntoutuksen koulutus ja sen työskentelyprosessin kuvaaminen
2	Sosiaalinen kuntoutus asunnottomuust yössä - tunnistetaanko asunnottomuuden ennaltaehkäisy osaksi sosiaalista kuntoutusta?	2018 *	Rasilainen, Sina	Hankeartikkeli	Asunto ensin -mallin kuvaus
3	Vankilasta vapautuminen sosiaalisen kuntoutuksen haasteena	2018 **	Hautala, Sanna & Kaarakka, Olli	Vertaisarvioitu tutkimusartikkeli	Haastattelututkimus, elämäntutkimusanalyysikehikko
4	NOVAT-ryhmät naisten valtaistumisen tukena	2018 *	Kivipelto, Minna & Palojärvi, Helena	Hankeartikkeli	Empiiriset arvioinnit, Novat-ryhmiä koskevat tutkimukset, seurantaraportit, ryhmiltä kootut palautteet

5	Päihteet sosiaalisen kuntoutuksen haasteena - esimerkkinä sosiaalinen kuntoutus Harjulan kumppanuustal on toipumiskulttuu rissa	2016 *	Tainio, Hannele & Jauhiainen, Tuula	Artikkeli oppikirjassa	Päihdekuntoutuksen ja Harjulan kumppanuustalon toiminnan kuvaaminen
6	Kuntoutuskäytä ntöjen laadullisen analyysin merkityksestä kuntoutuksen sosiaalisen ulottuvuuden ymmärtämisess ä - tapausesimerkki huumeriippuvu uden hoidosta	2018 **	Mattila- Aalto, Minna	Vertaisarvio itu tutkimusarti kkeli	Etnografinen kenttätutkimus, haastattelu- ja havainnointiaineisto, fenomenografinen analyysi
7	Kuntoutuksen käytännöt Paltamon työllisyyskokeil ussa	2012 *	Saikku, Peppi & Kokko, Riitta-Liisa	Vertaisarvio itu tutkimusarti kkeli	Teemahaastattelut, toimijuuden ulottuvuuksien analyysi
8	Tulkintoja sosiaalisesta kuntoutuksesta	2018 **	Ketola, Tuija & Era, Taina	Vertaisarvio itu tutkimusarti	Havainnointiaineisto, reflektiivinen keskusteluaineisto,

	työvalmennuksen arjessa		& Moilanen, Johanna	kkeli	laadullinen teema-analyysi
9	Tampereen sosiaalisen kuntoutuksen mallilla toimintakykyä. Palvelumallin kuvaus ja kyselyaineiston analyysi	2017 *	Perkiö, Mikko & Koivu, Annariina	Katsaus	Toimintatutkimus (havainnointi) + määrällinen kyselyaineisto
10	Sosiaalisen kuntoutuksen voimavara- ja ratkaisukeskeiset menetelmät	2018 *	Vuokila-Oikkonen, Päivi & Keskitalo, Elsa	Hankeartikkeli	Sosiaalisen kuntoutuksen koulutuksessa työntekijöiden tekemät kehittämistehtävät, laadullinen sisällönanalyysi
11	Nuorten aikuisten osallisuus ja sosiaalinen kuntoutus Lapissa	2018 **	Romakkaniemi, Marjo & Lindh, Jari & Laitinen, Merja	Vertaisarvioitu tutkimus	Yksilöhaastattelut, ryhmähaastattelut ja tilastoaineisto, aineistolähtöinen sisällönanalyysi
12	Hallinnan rationaliteetit sosiaalisessa kuntoutuksessa	2018 *	Lindh, Jari & Lappi, Carita	Vertaisarvioitu tieteellinen artikkeli	SOKU-hankkeessa kerätty haastatteluaineisto, ”epistemisen hallinnan” menetelmä ajattelu- ja toimintatapojen muodostumisessa
1	Lappilainen	2017	Pietiläinen,	Hankeartikkeli	SOKU-hankkeen

3	nuori tulevaisuutta etsimässä	**	Rauno	eli	havainnot, yksinäisyyden näkökulma
1 4	Asiakastyö sosiaalisessa kuntoutuksessa	2018 *	Puumalaine n, Jouni	Katsaus	SOSKU-hankkeen asiakashaastattelut, asiakastyön kuvailu
1 5	Palvelutarpeesta palvelutuotteeks i	2020 **	Romakkani emi, Marjo & Kataja, Kati	Hankeartikk eli	Ryhmähaastattelut, sisällönanalyysi
1 6	Sosiaalihuoltola ki ja sosiaalinen kuntoutus. Kuntakyselyn tulokset	2017 ***	Puromäki, Henna & Kuusio, Hannamari a & Tuusa, Matti & Karjalainen , Jarno	Tutkimusra portti	Verkkokysely, vastausten kuvaileminen
1 7	Enemmän sosiaalista toimintakykyä, lisää osallisuutta! Yhteiskehittäen vaikuttavampaa sosiaalista kuntoutusta	2018 ***	Raivio, Helka	Hankeraport ti	SOSKU-hankkeessa toteutetun kehittämistyön ja keskeisten tulosten esittely
1 8	"Pienet tavoitteet, suuret sisällöt". Havaintoja Helsingin sosiaalisen	2023 ***	Pale, Ulla & Hytti, Tytti	Hankeartikk eli	Soiva-pilotin toimintamallin kuvaus, elämänlaatumittarit, asiakaskyselyt, palautekyselyt, alku- ja loppukyselyt

	kuntoutuksen Soiva-pilotista				työntekijöille, esimiestason kysely
--	---------------------------------	--	--	--	--

Kuvio 4. Tutkimusaineisto koottuna.

* = ensimmäinen haku (LUC-Finna, "sosiaalinen kuntoutus", kotimaisten artikkelien tietokanta)

** = toinen haku (LUC-Finna, "sosiaalinen kuntoutus", kirjat ja lehdet)

*** = kolmas haku (Julkari, "sosiaalinen kuntoutus")

LIITE 3: AINEISTON LUOKITTELUN TYÖVERSIO

Sosiaaliset ongelmat asiakkaan taustalla	Terveydelliset ongelmat
- osattomuus, heikko osallisuus - kokemukset syrjäyttämisestä, (pitkälle edennyt) - syrjäytyminen/marginalisoituminen - lisääntyneet syrjäytymisriskit - työn, koulutuksen ja perhesuhteiden ulkopuolella oleminen - hankala perhetilanne ja sosiaalisen tuen puute, esim. päihteettömät läheissuhteet - yksinäisyyden kokemukset - sosiaalinen vetäytyminen, vaikeus lähteä liikkeelle, lamaantunut toimintakyky - vaikeat elämäkokemukset, arjen repaleisuus - ulkopuolisuus omassa lähiympäristössä, ulkopuolisuus yhteiskuntajärjestelmästä - sosiaali- ja terveyspalvelujen ulkopuolelle jääminen tai palveluiden väliin putoaminen - elämän kapeutuminen, nähtävillä olevien mahdollisuuksien kapeutuminen - leimaautuminen - koulutuksen keskeyttäminen, työntekovalmiudet hankkimatta tai rapistuneet - vaikeus työllistyä - työttömyys ja ammatillisen tutkinnon/työkokemuksen puute - pitkäaikaistyöttömyys - vaikeudet sosiaalisissa tilanteissa	- riippuvuussairauden kehittyminen - päihteiden sekakäyttö - psyykkiset häiriöt, psyykkinen kuormittuneisuus, mielenterveysongelmat - itsetuhoisuus - lamaantunut toimintakyky - määrittelemättömät mielenterveysongelmat - syömishäiriöt - masentuneisuus - huono itsetunto - levottomuus - oppimisvaikeudet, lukihäiriö, tarkkaavaisuushäiriö, neuropsykiatriset ongelmat, autismin kirjo - uupumus - univaikeudet - paniikkihäiriö - jännittäminen, sosiaalisten tilanteiden pelko - työkyvyttömyys - somaattiset ongelmat esim. tartuntataudit - muut terveysongelmat - heikko terveys - pitkittyneet sairausjaksot

- poikkeavat teot, rikollisuus, väkivalta - velkaantuneisuus, maksuhäiriömerkinnät - vuokratästit, järjestyshäiriöt, asunnon puutteellinen hoito - katuelämä, asunnottomuus, pitkäaikaisasunnottomuus - päihdeongelmat, alkoholin liikakäyttö, päihteiden sekakäyttö, huumeiden ongelmakäyttö - lapsuudessa alkaneet elämänvaikeudet ja laitoskierre, kouluvaikeudet -nuorten kokemuksissa taustalla: koulukiusatuksi tuleminen, vanhempien päihdeongelmat/ mielenterveysongelmat/ kontrolloivuus, läheisen kuolema, väkivaltainen parisuhde, perheessä usein toistuneet muutot - toimeentulovaikeudet, köyhyys - ylisukupolvinen huono-osaisuus - kasautuneet elämänvaikeudet ja haasteet, kumuloituneet ongelmat - erilaiset riippuvuudet: alkoholi, läheiset, suorittaminen, pelit, ruoka	
Sosiaalisen kuntoutuksen onnistumista edistävät tekijät - ammatillinen tuki vieraisiin ja unohtuneisiin toimintamalleihin - uudenlaisten käyttäytymisen ja toiminnan tapojen oppiminen -> ihmissuhteet - luottamussuhteiden rakentuminen, vastuunotto muista ihmisistä	Toistuvat teemat - vuorovaikutus - osallisuus - dialogisuus, kuunteleminen - asiakaslähtöisyys ja yhteinen kieli - yksilöllisten tarpeiden tunnistaminen ja yksilölliset, räätälöidyt ratkaisut - kansalaislähtöisyys

- asiakkaina myös perhe ja läheiset -> tukee kuntoutumista

- uuden sosiaalisen tilan avautuminen, sosiaalisten taitojen karttuminen, sosiaalinen vahvistuminen, itseilmaisu ja muiden erityisyyden kunnioittaminen

- keskinäinen empatia ja luottamuksen ilmapiiri

- kuuluminen yhteisöön, sopeutuminen yhteisöön, mahdollisuudet merkittäviin sosiaalisiin kontakteihin, yhteisötaidot

- oman osallistumisen säätely, osallistumisen eri asteet

- myönteinen ilmapiiri yksinäisten nuorten aikuisten huomiointiin

- asiakaslähtöinen vertaisryhmätoiminta, vertaisuuteen perustuva toipumiskulttuuri

- vertaistuen ja asiantuntija-avun yhdistelmä

- erilaisten sosiaalisen kuntoutuksen työmuotojen yhdistäminen, esim. tehostettu yksilötyö+ryhmätoiminta

- materiaaliset kannustimet osallistua esim. kulukorvaus, matkalippu, lounasruoka

- yksilöllisten tarpeiden tunnistaminen, räätälöidyt ratkaisut, asiakas mukaan omien asioiden hoitoon mahdollisimman varhain, tiivis yhteistyö koko prosessin ajan, asiakkaan toiveiden mukaan toimiminen mahdollisimman paljon, ohjaus ja neuvonta

= osallisuus

- asiakkaan tarpeita tukeva palvelupolku

- intensiivinen yksilötyö

- asiakkaan asianajajana ja

- yhteisökiinnitteisyys, yhteisöllisyys, paikallisyhteisö, paikallisuus, yhteistyö

- sosiaalinen vahvistuminen, sosiaalinen toimintakyky

- luottamuksen syntyminen ja rakentuminen

- toimijuus

- omien tarpeiden määrittely

- asiakkaan ehdoilla toimiminen, omaehtoisuus

- osallistuminen omaa kuntoutusta koskeviin järjestelyihin, sisältöihin, tavoitteisiin

- osallistuminen yhteisön vuorovaikutukseen ja päätöksentekoon

- valtaistuminen, valta omaan elämään ja päätösten tekoon

- elämönhallinnan paraneminen ja vastuunotto omasta elämästä

- vertaistuki, ihmissuhteet

- osallistaminen, aktivointi

- tavoitteellisuus

- suunnitelmallisuus, järjestelmällinen/strukturoidu malli

- joustavuus

- välitavoitteet

- uuden elämän/arjen rakentaminen

- arjessa mukana kulkeminen

- tehostettu tuki

- intensiivinen työskentely/tiivis yksilötyö

- toiminnallisuus

- mielekäs tekeminen matalalla kynnyksellä

- monipalveluasiakkuus

- kuntoutusjärjestelmä

yhteistyökumppanina toimiminen	- kuntoutusjatkumo
- yhteiskehittäminen -> asiakkaiden näkemykset ja kokemukset -> uudet ratkaisut palveluiden kehittämiseen	- uudenlaisen minäkuvan, identiteetin ja toimijuuden rakentaminen
- nuorten kohdalla: sosiaalisen median ja tietotekniikan käyttötapojen kehittäminen	- itsenäisyys, itsetunto, itsearvostus
- matala kynnyks -> palvelut, palveluohjaus	- siviiliin siirtyminen, elämänmuutos, elämäntavan muutos
- tuen saaminen varhaisessa vaiheessa ennen kuin vaikeudet ja ongelmat muuttuvat pahoiksi	- siirtymä eteenpäin -> siirtymävaiheen palveluiden tunnistaminen
- arjessa pärjääminen, arjen konkreettiset perusasiat esim. vuokranmaksu	- nuorten siirtymävaiheet
- uudet rutiinit, roolit, toimintakäytännöt -> esim. työttömän roolista irrottautuminen	- palvelukokonaisuus, palvelupolku, palveluverkosto
- halu muutokseen (sisäiset tarpeet), oma motivaatio ja vastuunotto, osallistumishalu	- monialainen yhteistyö, verkostoyhteistyö
- tulevaisuuteen suuntautuminen	- asumisen turvaaminen ja asumisen tuki
- vapaaehtoinen mahdollisuus osallistua -> vapaaehtoisuus osoittaa motivaatiota	- velka-, talous- ja häätöasiat
- sosiaalisen kuntoutuksen suunnitelmallisuus ja tavoitteellisuus, tavoitteita esim. elämänhallinnan lisääntyminen, rohkaistuminen	- yhteiskuntaan integroituminen
itsenäisempien valintojen tekemiseen, opiskelu/työpaikan saaminen -> tavoitteiden ja ajoituksen räätälöinti yksilöllisesti	- päihitteettömyys
- asunto perusoikeutena; asumisen turvaaminen, asunnottomuuden ennaltaehkäisy	- työllistyminen
- asunto edellytys muiden ongelmien ratkaisemiselle	- voimavarat, vahvuudet
- asumisen tuki: asunnon saaminen, siisteys, ylläpito, arjen taidot, taloudenhallinta	- mahdollisuuksien ja voimavarojen näkeminen, löytäminen ja niihin uskominen
	- erilaisten ja uusien näkökulmien havaitseminen itse
	- toiveikkaus ja myönteisyys
	- realistiset tavoitteet
	- edistys, oppiminen, onnistumisen kokemukset, uudet vaihtoehdot ja ratkaisut
	-> itsetunto ja toimijuus kasvaa
	- pienet askeleet

- kokonaisvaltainen kuntoutus

- tuki asiakkaan elämänhallinnan vahvistumisessa ja arkipäivän toiminnoista suoriutumisessa -> raha-asiat, kodista huolehtiminen -> elämäntaidot -> esim. päihdekuntoutus: yhteisön, läsnäolon ja toiminnan kautta

- voimavara- ja ratkaisukeskeisyys -> löytää ja vahvistaa, mikä senhetkisessä elämäntilanteessa on toimivaa

- keskittyminen mahdollisuuksiin ja onnistumisiin

- asiakas = aktiivinen toimija

- vaikeuksien ja ongelmien hyväksyminen -> asteittainen irtautuminen kielteisestä ajattelusta

- asiantuntija-apu negatiivisten ajattelumallien korjaamiseen esim. yksinäisyys

- menneiden kokemusten positiivinen hyödyntäminen

- kielteisten tuntemusten ja pahan olon helpottaminen

- resurssien saaminen, tarvittavien resurssien havaitseminen, resurssien entistä parempi käyttö

- onnistumisen kokemukset, korjaavat kokemukset

- pienet onnistumiset tärkeitä -> voi tunnistaa edistymisen -> voi merkitä isoa muutosta elämässä esim. päihteiden käytön vähentäminen

- vaihteellisuus, riittävästi aikaa prosessiin,

riittävän pienet tavoitteet esim. päivärytmin korjaaminen

- välietappi ennen seuraavaan elämänvaiheeseen siirtymistä
- myönteisen palautteen antaminen -> korostaa asiakkaan omaa vastuuta
- itseluottamuksen tukeminen, itsetunnon ja itsearvostuksen vahvistaminen
- valtaistuminen: minäkuva, vastuunotto, kuulluksi tuleminen, itseymmärrys, rajojen asettaminen, tunteiden ja vaikeiden asioiden käsittely, toivon ja unelmien herääminen
- vuorovaikutus ja dialogisuus
- asiakaslähtöisyys, kysymysten esittäminen, työntekijän aito kiinnostus ja helppo lähestyttävyys, ymmärtäminen ja hyväksyntä, aito kuuntelu
- ei "tuppaa" yksityisalueelle, jos asiakas haluaa pitää etäisyyttä jostakin asiasta
- asiakkaan ehdoilla ja arjessa toimiminen,
- tutkiva ote: elämäntilanteen kartoitus, tuen tarpeen arvioiminen yhdessä; työntekijän taito tunnistaa moniulotteiset tilanteet, arvioida ja rakentaa palvelukokonaisuus - > riittävä aika
- toiminnan joustavuus ja herkkyys erilaisille ja eriytyneille elämänkuluille, toiminnan kiinnostavuus ja vastaaminen asiakkaan tarpeisiin
- huumori, leikkimielisyys
- "ei valmiita vastauksia"
- voimavarojen ja vahvuuksien ääneen nimeäminen

- näkökulman vaihtaminen -> muutos- huono-osaisuutta edistäviin rakenteisiin puuttuminen (perhesuhteet/yhteiskunnan palvelurakenne), sosiaalinen muutos	